

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A népi írásbeliség vizsgálata a kerámiák
(elsősorban butellák) felirataiban

Témavezető:

Dr. A. Molnár Ferenc
egyetemi docens

Készítette:

Sörös Emőke
V. magyar

Debrecen, 2006.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Bevezetés	6
Egy butella képének bemutatása	8
A feliratok elemzése	
1. Hangtani vizsgálatok	9
1.1. A magánhangzók vizsgálata	9
1.1.1. Az i időtartamának változása	9
1.1.2. Az u időtartamának változása	9
1.1.3. Az ü időtartamának változása	10
1.1.4. Az ő időtartamának változása	10
1.2. A mássalhangzók vizsgálata	11
1.2.1. A c és cs hangok vizsgálata	11
1.2.2. A j hang vizsgálata	12
2. Alaktani vizsgálatok	13
2.1. A képzők vizsgálata	13
2.1.1. Igeképzők	13
2.1.1.1. Deverbális verbumképzők	13
2.1.1.2. Denomiális verbumképzők	14
2.1.2. Névszóképzők	14
2.1.2.1. Deverbális nomenképzők	14
2.1.2.1.1. Főnévképzők	14
2.1.2.2. Denomiális nomenképzők	15
2.1.2.2.1. Főnévképzők	15
2.1.2.2.2. Melléknévképzők	15
2.1.3. Igenévképzők	15
2.2. A jelek vizsgálata	16
2.2.1. A birtokjel	16
2.2.2. A birtokos személyjel	16

2.2.3.	A felszólító mód jele	17
2.2.4.	A feltételes mód jele	17
2.2.5.	A többes szám jele	17
2.2.6.	A múlt idő jele	17
2.3.	A ragok vizsgálata	18
2.3.1.	Határozóragok	18
2.3.2.	A tárgy ragja	19
2.4.	Különírás-egybeírás	19
2.5.	Keltezés	20
2.5.1.	Az évszám feltüntetése a keltezésben	20
2.5.2.	A hónap feltüntetése a keltezésben	21
2.5.3.	A nap feltüntetése a keltezésben	22
3.	Szófajtani vizsgálatok	22
3.1.	Az igék vizsgálata	22
3.1.1.	Az igeidők vizsgálata	22
3.1.1.1.	A jelen idő	22
3.1.1.2.	A múlt idő	23
3.1.1.3.	A jövő idő	23
3.1.2.	Az igemódok vizsgálata	23
3.1.2.1.	A kijelentő mód	23
3.1.2.2.	A feltételes mód	24
3.1.2.3.	A felszólító mód	24
3.2.	A főnevek vizsgálata	25
3.2.1.	A tulajdonnevek vizsgálata	25
3.2.1.1.	Személynevek	25
3.2.1.2.	Földrajzi nevek	27
3.2.1.2.1.	Helységnevek	27
3.2.1.2.2.	Vizeket azonosító földrajzi nevek	28
3.2.2.	A köznevek vizsgálata	28
3.2.2.1.	Népnevek	28
3.2.2.2.	Foglalkozásnevek	29
3.2.2.3.	A 'butella' szó vizsgálata	29

4.	Mondattani vizsgálatok	30
4.1.	A mondatok tipizálása szerkezet szerint	30
4.2.	A mondatok tipizálása a közlés szándéka szerint	30
4.3.	Állító, tagadó és tiltó mondatok	31
4.4.	Központozás	32
4.4.1.	A pont	32
4.4.2.	A felkiáltójel	33
4.4.3.	A vessző	33
4.4.4.	Egyéb írásjelek	34
5.	Stilisztikai vizsgálatok	35
5.1.	Alakzatok	35
5.2.	Szóképek	36
5.3.	Nyelvjárási jelenségek	37
5.4.	Népi rigmusok	37
5.5.	Hazafias feliratok	40
5.6.	Vallási utalások	41
	Összegzés	43
	Függelék	44
	Bibliográfia	59

Előszó

„A nyelv is változik idők haladtában, mint
ahogy maga a nemzet is változik.”

(Gárdonyi Géza)

Magyar népművészeti tárgyak feliratainak elemzésével foglalkozom a szakdolgozatomban, ezen belül is a pálinkásbutykosok, butellák szövegeinek nyelvi állapotát, helyesírási jellemzőit vizsgálom. Munkámat hat forrás alapozza meg, ebből négy szöveghű közlése a kerámiafeliratoknak: P. Szalay Emőke Mezőtúri kerámia a Déri Múzeumban és ugyanő Hódmezővásárhelyi kerámia a Déri Múzeumban című különlenyomatai a Déri Múzeum évkönyveiből, Füvessy Anikó Válogatott kerámia tanulmányok (1979-2005), Az Alföld népi fazekassága című könyvéből és Kresz Mária Magyar népi cserépedények című művéből. Ezen kívül egyéni gyűjtőmunkát végeztem a Déri Múzeum és a Néprajzi Múzeum raktárában is. A tárgyalt kerámiák keletkezési ideje eltérő, 1800-tól egészen 1914-ig, de legtöbbit az 1800-as évek második feléből találtam. Területi megoszlás szerint nagyobb számban van a mezőcsáti és tiszafüredi edényfelirat, de vannak ezen kívül mezőtúri, hódmezővásárhelyi, debreceni, csákvári, tokaji, újvárosi és veszprémi szövegek is.

Dolgozatomban először a magyar népi hagyományok és kultúra kapcsolatáról írok, majd rátérek a feliratok részletező elemzésére. Végül az összegyűjtött anyagot mutatom be gyűjtési területek alapján csoportosítva. Ezeken belül szétválasztom a butellákat és a többi használati tárgyat, majd keletkezésük időrendi sorrendjében közlöm a feliratokat. Azokat a szövegeket, amiken nem volt feltüntetve évszám, az előbbi felsorolás után helyezem el. Elemzéseimből levont következtetéseimet a mű végén, összgezésszerűen tárgyalom.

Köszönetet mondok Dr. A. Molnár Ferenc egyetemi docensnek, témavezető tanáromnak, aki javaslataival, hasznos tanácsaival segítette munkámat. Megköszönöm Dr. P. Szalay Emőke kandidátusnak, hogy azonnal rendelkezésemre bocsátotta a kerámiákat és az előbb említett két tanulmányát, Dr. Füvessy Anikó kandidátusnak és Vida Gabriella főmuzeológusnak a gyűjtőmunkámhoz nyújtott segítségüket.

Bevezetés

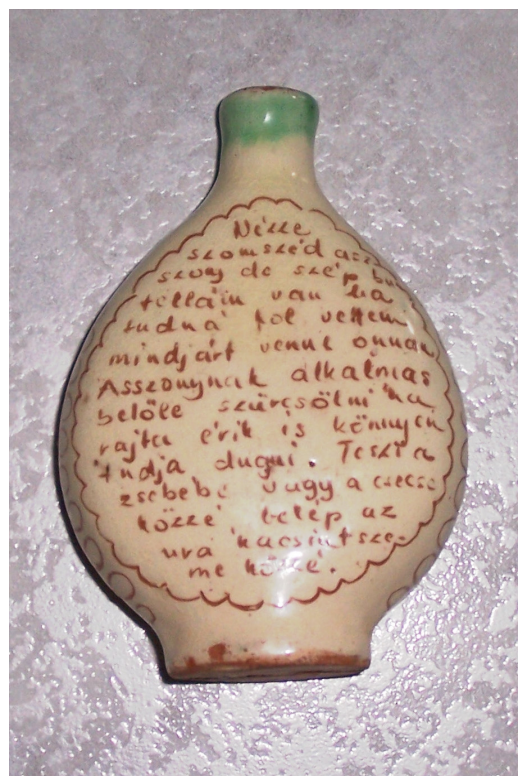
A 19. század első felében a díszített tárgyak jelentős részét már iparosok készítették. A legtöbb céhes központ helyi stílusa állandósult eddigre, ennek gyakorlása során nevelődtek ki a legkiválóbb alkotó mesterek. A díszítőtechnikák a formát, a színezést, a díszítés motívumait tekintve is változatosak voltak. Ezt megfigyelhettem gyűjtéseim során a butellákon. A butella, vagy butélia, a francia bouteille, 'üvegpalack' szóból származik. Üvegformát utánzó ólommázás, hordozható cserépedény, legfeljebb 25 cm magas, pálinka tartására szolgál. Alakja változatos. Lehet ovális, lapos vagy domborodó oldallal és lappal. Ha viszonylag nagyobb, a kulacséhoz hasonló fület kap, hogy szíjra lehessen fűzni. Mindegyik formának felül kis kerek szája van. Kedvelt, de az előzőknél ritkább forma a csukott könyv formájához hasonló könyvbutella, zsolnárbutella, amely négyzetes lapokból alakított mázas, díszes edény. Mindig egyedileg, megrendelésre készül, és rendszerint feliratos, évszamos. A hordóbutella hordóformájú pálinkásedény négy lábacskaival, a tetején kerek szájjal. Általában mázas, de nem díszített. Többnyire rendelésre készültek, valamilyen alkalomra, rokon, barát vagy katonacimbora megajándékozására. Elkészítésük nagy gondosságot és viszonylag sok időt igényelt. A legtöbb és legdíszesebb butella a három nagy alföldi fazekasközpontról való: Mezőcsát, Tiszafüred, Hódmezővásárhely. Híresebb mestereik nevét ismerjük is: Rajczy Mihály, Nyúzó Gáspár, Nagy Mihály, ifjú Nagy Mihály.

A 19. sz. második felétől megnőtt a népi írásbeliség szerepe és jelentősége, egyrészt az 1868-as népiskolai törvény hatására, melynek következtében mind nagyobb tömegekhez jutott el az írásbeliség, másrészt pedig azért, mert a felbomló feudális társadalomban a népköltészet hagyományos, szóbeli megnyilatkozási formája elveszítette korábbi kizárólagosságát. A népi írásbeliség legelterjedtebb formái a különböző használati tárgyakra írt nevek, dátumok, rövidebb feliratok voltak. Ezeket az alkotásokat a hagyományos szóbeli, közösségi kultúrán túllépő személyes igények hívták életre. Műfaji mintáik valószínűleg irodalmiak voltak,

stílusuk, kifejezésmódjuk, frazeológiájuk viszont a hagyományos népköltészeti alkotásokéval rokon.

Az általam vizsgált feliratok sokszor tartalmazzák, hol és mikor készült a tárgy, olykor a készítő neve is rajtuk van. A butellák szövegeiből látszik, hogy a fazekasok korántsem voltak írástudatlan emberek és annak ellenére, hogy életformájuk a parasztsághoz állt közel, nagy múltú hagyományokat őriztek. Ezek a hagyományok időről időre és vidékről vidékre változtak, mégis sajátos nemzeti jelleg nyilvánul meg a fazekasművészetben.

Egy butella képének bemutatása

Üvegformát utánzó ólommázás cserépedény, domborodó oldallal, kerekített vállal, egyik oldalán virágdíszítéssel, másik oldalán felirattal: „Nézze szomszéd asz / szony de szép bu / telám van ha / tudná hol vettem / mindjárt venne onnan / Asszonyinak alkalmas / belőle szürcsölni ha / rajta érik is könnyen / tudja dugni. Teszi a / zsebébe vagy a csecse / közzé belép az / ura kacsint sze / me közzé.”

Mérete: 9,5 cm, talphossza: 3 cm. Készítette: Kántor Sándor

1. Hangtani vizsgálatok

1.1. A magánhangzók vizsgálata

1.1.1. Az *i* időtartamának változása

Az a fonetikai tény, hogy a felső nyelvállású magánhangzók rövid és hosszú változatának tisztán mennyiségi különbségét az artikuláció más mozzanata nem teszi markánsabbá, sokak szemében jelentéktelenné, az írásban elhanyagolhatóvá tette az időtartambeli eltérést. A nyelvjárási különbségek itt is fontos tényezők, mert a nyelvjárási többséget tették meg bírónak a kérdésben. Némely nyelvterület a hosszú *i* helyett rendszerint *i* hangot ejtett és írt: „*el nyél a sir szája*” (73.), „*légy vig nem lesz ez mindég így ki meg szomorítot megvigasztal az még*” (150.), „*Sziv vidámittasra Isten a bort atta*” (148.), „*maga mellé szoritja*” (16.), „*Felviditlak s elhagy akkor téged a bubánat*” (17.). A nyelvjárások többsége viszont a hosszú alakot ejti, tehát az írásban is ehhez alkalmazkodik: „*Írta Márki István*” (65.), „*lankat szívet vigasztal*” (85.).

1.1.2. Az *u* időtartamának változása

Melléknévképzői szerepben a felső nyelvállású magánhangzót tartalmazó toldalékaink közül kétségtelenül az *ú*, *ű* melléknévképző kiejtését és írásmódját jellemzi az időtartam legszeszélyesebb ingadozása. Rövid szótag után a hosszú, hosszú magánhangzós szótag vagy mássalhangzó-torlódás után a rövid változattal él: „*ezen szükségű állatot maga mellé szoritja*” (16.). Igeképzői szerepben állva néhol az *u*, *ü* a szó utolsó tagjában, ha különben mindenütt rövid is, megnyúlik: „*aki szorúl ezen kancsó lopására*” (153.). De kivételt most is lehet találni: „*ne busulj légy víg*” (6.). Rövid *u*-t képvisel ezen kívül még a nyelvjárási eltérés is. Ismeretes, hogy a nyugati nyelvjárás a rövid alakot használta: „*But ne lászon*” (5.), „*az artézi kut gyomrából*”, „*ugyis el nyél a sir szája*” (73.), „*Huzd ki magad*” (90.), „*ugy tisztelte*”

(18.), míg máshol a hosszú magánhangzós forma volt a gyakoribb: „*úgy tudod mi van benne*” (51.).

1.1.3. Az *ü* időtartamának változása

Előfordul, hogy a butellafeliratok készítői *ü* helyett *ű*-t írnak a szövegbe. Ez nem gyakori tendencia és általában megtalálható az *ü*-vel írt alak is, a hosszú forma mellett: „*Kis Mihály műhejében*” (49.), „*Nyúzó Gáspár műhejibe*” (51.), „*az Eredeti bünek*” (131.), „*Azeredeti bünek*” (125.), „*1905ödik Évben készült*” (136.), „*Készült Debrecenben*” (155.). Az írásban *ü*-vé, vagy *ű*-vé vált magánhangzók tárgyalását ld. Az *ő* időtartamának változása címszó alatt.

1.1.4. Az *ő* időtartamának változása

Az *ő* magánhangzót tartalmazó helységnevek helyesírásakor az Ároktő község nevében lévő *ő* magánhangzó helyett többször *ű*-t, egy esetben *ü*-t írtak: „*avót ároktűn Alecke*” (138.), „*Avót ároktűn A lecke*” (139.), „*avót árok tűn A lecke*” (140.), „*a vótt áruktün a lecke*” (27.). De megtalálható az *ő* magánhangzóval írt forma is: „*Avót Ároktőn a Lecke*” (104.). Ezekon kívül kevés esetben fordul elő *ő* helyett *ü*, vagy *ü*: „*akki iszik belülle*” (148.), de rövid *ö*-vel is állhat: „*igyál belöle*” (149.), illetve „*Akki ebbül iszik*” (148.).

Más szavakban ritkábban fordul elő az *ő* változása, főként megrövidülése: „*A ki iszik Belölle Válgon Égességére igyál Belölle Barátom*” (72.), de megtalálható a hosszú forma is: „*Akiiszik belöle*” (119.). A tölt ige alakjai szintén tartalmaznak ilyen változásokat: „*Pálinkával Töt az gazdám Teli*” (131.), „*pálinkával töt gazdám teli*” (134.).

1.2. A mássalhangzók vizsgálata

1.2.1. A c és cs hangok vizsgálata

A vizsgált korszaknak egyik legjelentősebb, legszembetűnőbb helyesírási egyenetlensége, ennél fogva igen sok vitát kiváltó problémája volt a *c*-nek és a *cs*-nek jelölési módja. Tulajdonképpen két nagy tábor állt egymással szemben, a *tz-ts* és a *c-cs* jelpárok hívei. A butellakészítő fazekasoktól azonban nem várható el a nyelv ismeretének ilyenfajta elméleti tudása, ezért gyakran előfordul, hogy egy-egy készítő vegyesen használja a lejegyzésben a *tz-ts* és a *c-cs* hangokat. Koronként is hasonló megoldást tapasztaltam: felváltva élt egymás mellett a *tz-ts* és a *c-cs* leírása.

Sok példát találtam a feliratokban a *cs*-hang *ts*-el való jelölésére: „*But ne lászon örömet tsak*” (5.), „*tsak egy tserép az én nevem*” (9.), „*Sike Józsefé ez az kulats*” (11.), „*én tsináltam Fazekas János Kapitány Jánosnak Ha nints bene legyen bene*” (27.), „*Az igazBarátság megtsalást Nem kíván*” (34.), „*Készült az 1880dik évben ez a Kulats a magam számára*” (62.), „*De ha bor nints Kebelembe*” (89.), „*Első palotád volt rengő böltsőd fája*” (157.).

A *cs*-hang jelölése *cs*-vel szintén találtam példákat: „*Mikor nincs benem, csak üres cserép az én nevem*” (16.), „*Törjön ki a farka ha a nincs a nyaka*” (62.), „*az 1883dik évben készült ez a Kulacs*” (64.), „*hogy ha pedig nincsen benem akkor csak Cserép a én nevem*” (74.), „*nem nézhetek vidámon régi el hagyot hazámon csak mikor részeg vagyok*” (155.).

A *c*-hang jelölése *tz*-vel, vagy *cz*-vel ritkán előforduló eset a feliratokban: „*Lakos Sámuelé ez az Ittész Mihók*” (34.), „*teli butykos az kezembe tánczolok mint veszet fene csak 20 krajczár az ára*” (73.), „*Készült ezzen korsó Mártzius 25 kén 1880 ban*” (148.).

A *c*-hang *c*-vel való jelölése kevés feliratban szerepelt: „*csak 20 krajcár az ára*” (149.)

1.2.2. A j hang vizsgálata

A j hangok helyesírási problémája sokáig központi helyet foglalt el, mert helyesírásunk egész rendszerét érintő alapelvi kérdés volt, de több, helyesíráson kívüli mozzanatban is szerepet játszott: felekezeti hovatartozás, az igaz magyarság ügye, személyes elfogultság, stb. Megindult a jottista-ipszilonista háború, amiről Kniezsa A magyar helyesírás történetében megállapítja: „Jelentősége irodalmi szempontból is fontos, mert az ébresztette föl a szélesebb rétegek figyelmét az irodalom iránt”. Természetesen ez a probléma nem érintette ilyen közvetlen módon a kézműves, iparos embereket, ezért nem várható el tőlük a helyesírási szabályok változásának pontos követése és alkalmazása. A j-ly használatának ingadozása azt eredményezte, hogy a szövegekben gyakran szerepel egy-egy szó két különböző leírással, j-vel és ly-vel is: „*ha eltévededik*” (3.), „*2 száz méter méjségből*” (15.), „*K. Nagy mihálj mőhejében*” (35.), „*Nyúzó Gáspár műhejjibe*” (51.), „*törje ki a nyavaja*” (61.), „*járjon ój nagy uraságára*” (153.), „*Kivánom Istentől oly nagy uraságra*” (157.). Bár a személynevek lejegyzése a hagyomány elvét követi, mégis feltételezhető némely szóalakról, hogy a j-ly ingadozás eredményeképpen jött létre: „*Halasi Miháj számára*” (6.), „*Halydú istván Számára*” (120.), „*Szénaási Károj részére*” (132.). A j hang helyett használt y több feliraton megtalálható: „*Kesziüt eza Bugykos az tolvay adrás számára aki iszik belőle váyon ekiségére aki el lopya törnyik kiaz gyaka az gazdáya élven sokáig*” (57.), „*engemet is kinály*” (62.), „*meg ályunk it a víz parton*” (77.). Ejtéskönnyítő mássalhangzóként gyakran két magánhangzó közé beékelődik a j hang, amit néha írásban is feltüntettek köznevekben és tulajdonnevekben egyaránt: „*én kijé vagyok Győri Sámujelé*” (13.), „*sokájig éltessen*” (28.), „*Tisza Halászi Eklézsija számára*” (42.), „*meg tudod kifija*” (88.).

2. Alaktani vizsgálatok

2.1. A képzők vizsgálata

A képzők, jelek, ragok bemutatása során nem említék meg minden toldalékfajta, csupán azokról esik szó, amiket megtaláltam a feliratokban. A példák felsorolásánál abban az esetben tüntetem fel szövegkörnyezettel együtt a toldalékokat, ahol az értelmezés megkívánja. Az affixumokat tartalmazó szóalakot aláhúzással különböztetem meg környezetétől. A butellafeliratokban talált képzők csoportosítását az alapszó és a származékszó szófaja szempontjából tárgyalom.

2.1.1. Igeképzők

2.1.1.1. Deverbális verbumképzők

A gyakorító és folyamatos cselekvést kifejező képzők közül a -gat, -get képző gyakorta előfordul: „*mellé szoritja és aztán teletöltögetjük*” (16.), „*Zivataros néha bár vesztegetni mégis kár*” (71.), „*Minden nap meg látogatom*” (61.), de megtalálható az -ol képző is: „*túdom mind pártol*” (131.).

A kezdő értelmet kifejező képzőre egy példát találtam erre a szövegben, az -edik képzővel állva: „*ha eltévedik szerelmes barátom*” (3.)

A -tat, -tet műveltető képzők sokszor előfordulnak a feliratokban, hiszen a butellák rendelésre készültek, tehát készítették őket, ahogy ezt a következő példa mutatja: „*öszvegyi szorsomhoz Készítettem*” (31.). De más szóalakokban is megtalálható ez a képzőfajta: „*szolgáltasd kezemhez*” (64.), „*aki fizet a petyektet*” (68.), „*sokáig éltessen*” (70.).

Szöveganyagomban csak egy felirat tartalmazta a szenvedő ige képzőjét, a -tet képzőt: „*1861 évben készítetett Ez az reggeli Könyörgéses könyv*” (45.).

A -hat, -het ható igeképző ezekben az alakokban fordult elő a feliratokon: „*el ne ronthassa semmiféle veszedelem*” (92.), „*nem nézhetek vidámon*” (155.)

A -kozik és -kodik visszaható igeképző egy későbbi fejezetben tárgyalt vallási utalások témaköréhez kapcsolódva tűnik fel: „*Éljen ki imádkozik belőle*” (10.), „*Ha e könyvből fohászkodok*” (20.).

Az előbb említett képzőkön kívül egyéb cselekvő igéket létrehozó képzőt is találtam: -ít: „*megszomorított*” (6.), „*an nó az 1847 Évbenn készítette Ifjú Nagy Mihály*” (37.), illetve rövid magánhangzóval állva: „*maga mellé szoritja*” (16.), -ül: „*készült 1869-be augusztus 30án*” (53.).

2.1.1.2. Denomiális verbumképzők

A névszóból igét képző -ul képző a szorul ige alakjában található meg, a második magánhangzó megnyúlt formájával: „*aki szorúl ezen kancsó lopására*” (153.).

2.1.2. Névszóképzők

2.1.2.1. Deverbális nomenképzők

2.1.2.1.1. Főnévképzők

Az igéből főnevet képző -ás képzővel alkotott szó gyakran a cselekvést magát jelenti: „*hints rá áldást*” (4.), „*reggeli áldomás*” (85.), „*ezen kancsó lopására*” (153.), „*Pest és Buda között taliga tolásra*” (157.). A cselekvés, történés eredményét jelöli az -et képző: „*had oszoljon a kereset*” (6.), „*roppant épületed*” (157.). Gyűjtő jelentésárnyalatban áll a következő példában a -tal képzővel létrehozott főnév: „*ez ám a hathatós ital*” (77.).

2.1.2.2. Denominális nomenképzők

2.1.2.2.1. Főnévképzők

A foglalkozásnevet képző -as, -ás képző előfordult a vizsgált feliratokban: „királyi postás” (4.), „Márki István fazekas segéd” (65.), „Katona Miklós Fazikas” (76.), „a Korcsmárosnak való” (84.), illetve az -os képző is szerepel szintén foglalkozásnevet képezve: „Ugyan édes csaplárosné” (128.). Ezeknél sokkal gyakoribb volt az elvont tulajdonságot, állapotot jelölő képzőket tartalmazó szöveg: „vájon egéségére. 2 száz méter méjségből” (15.), „Igyál a te borodat vidámsággal” (25.), „Az igazBarátság megsalást Nem kíván héljbe ”ritka” Mert Szép út az Igazság hasznos az Jámborság” (34.), „a nyak orvosságára” (90.), „Ott az élet bölcsessége” (152.), „Kivánom Istentől oly nagy uraságra” (157.), „főkapitányságra” (157.).

2.1.2.2.2. Melléknévképzők

Az -s melléknévképző -os, -es formában való megjelenésére több példát is találtam, pl. amikor kisebb mértékű tulajdonságot jelöl: „zivataros” (40.), „reggeli Könyörgéses könyv” (45.), „pálinkás butykos” (61.), „Zivataros néha bár” (71.), „boros Miska” (89.), „zsinóros ruha” (90.). De a -tlen képzővel is alkottak melléknevet: „Feneketlen Tengerbe” (75.), illetve a 'valamivel bíró' jelentésben szereplő -ú képzővel, amely rövidült formában szerepel a feliraton: „ezen szükszáju állatot” (16.).

2.1.3. Igenévképzők

A főnévi igenév -ni képzője sok szóalakban előfordul: „alkalmas szürcsölni belőle” (12.), „könnyen tudja dugni” (12.), „ha tudni akarod” (13.), „vesztegetni mégis kár nem kell azért lemondani ez világról mézet lehet itten szedni minden ágról” (40.), „nem merlek kínálni Talán szégyen szemre, el találnád venni” (144.).

A melléknévi igenév képzői közül csak a befejezetre találtam három példát. Az egyik a mai írásmódnak is megfelelő: „Imádott Istenem” (92.), a másik kettő a szóvégi tt helyett egyet tüntet fel: „tánczok mint veszet fene” (73.), „el hagyot hazámon” (155.).

2.2. A jelek vizsgálata

2.2.1 A birtokjel

Főként személynevek jeleként szerepel az -é birtokjel: „Gyulaji Istváné” (3.), „Györösi Miklósé” (5.), „Sike Józsefé” (11.), „én kijé vagyok Győri Sámujelé” (13.), „Áts Mihályé” (26.), de köznevek jeleként is előfordul: „zsebébe” (12.), „Kérdezd kié ez a Mészáros István uramé” (153.). Csak egy példát találtam arra, hogy a tulajdonnévtől leválasztva, külön szerepel az -é birtokjel: „Kovács Józsefé” (95.).

2.2.2. A birtokos személyjel

A birtokos személyjel leginkább birtokos szerkezetben, a birtokszói tagon fordul elő, két főnév egyszerű birtokviszonyára utalva, de a birtokos személyjeles szó a felirtokban gyakran birtokos nélkül utal a birtokviszonyra, elsősorban első, vagy második személyű birtokos esetén: „minden morzsa porát” (4.), „Imádott Istenem” (4.), „Teszi a zsebébe vagy a csecse közé” (12.), „barátom szolgálta kezemhez mert igaz jószágom” (14.), „családjával költözött kivette a zsebéből a kis könyvét úgy tisztelte és áldotta a megtartó Istenét” (18.), „Igyál a te borodat” (25.), „tiszta szívemből kívánom” (68.), „Törjön ki a farka Ha a Nints a nyaka” (72.), „zsákjába dughat a Pap” (89.), „Szent Dávid zsoldára” (148.), „Első palotád volt rengő böltsőd fája. utolsó házad lesz koporsód deszkája, mi hasznodra vagyon roppant épületed, más költözik bele maholnap életed” (157.).

2.2.3. A felszólító mód jele

Ld. A felszólító mód c. fejezetben

2.2.4. A feltételes mód jele

Ld. A feltételes mód c. fejezetben

2.2.5. A többes szám jele

A többes szám -k jelét sok feliratban megtaláltam, elsősorban főneveken: „*Magyarok Istene*” (4.), „*Szeretik ezt ifjak s vének*” (20.), „*használják az okosok*” (40.), „*élj sok számos esztendőig*” (60.), „*koldusok között*” (90.).

2.2.6. A múlt idő jele

A múlt idő írásának általános törvénye a tárgyalt korszakban is megegyezik már a maival, erre találtam a feliratok között a legtöbb példát.

A múlt idő jelének a kiejtést híven tükröző, hagyományosan fonetikus írásmódja több helyen megjelenik: „*Tóth Péter számára készült Ez a Butyella*” (2.), „*Emlékez meg akor rólam ki eztet csináltam Hisz tudhatod megszomjaztam míg ezt kitaláltam*” (17.), „*Anno 1862dik Esztendőben Készült ez a bútykos*” (105.).

A múlt idő jele csak akkor duplázódik meg, ha egy magánhangzó eléje lép. Ilyen például: „*Sziv vidámittasra Isten a bort atta, amint Szent Dávid zoltára mondotta.*” (148.). Ugyanis itt lehetne a szót közbevetés nélkül is ejteni: *mondta*. Azonban egyik szerzőnél jelentkezik egy másik írásmód is, amelyben a múlt idő jele mindig megduplázva áll: „*Készítetttem én –Bohka Sándor Némés Gábor számára Bohka Sándor csináltam*” (148.). Ez az írásmód nem volt széleskörű, hiszen nem felelt meg a kiejtésnek és a helyesírási hagyománnyal ellenkezett.

Szórványosan találhatunk a múlt idő jelölésére egy harmadik formát is, a magánhangzó után álló egy t-t: „*ki meg szomoritot megvigasztal az még*” (150.),

„Mikor Noé a bárkából kilépet” (18.), „Még mezőn termetem Lehetet rajtam fos Legelt rajtam ju Dísznó számár az Eredeti bünek letem Gond noka már” (131.).

2.3. A ragok vizsgálata

2.3.1. A határozóragok

A határozói körülmény alapján csoportosítottam a határozóragokat.

A helyhatározó ragja változatos formában jelenik meg a feliratokon: „*nem minden embernél*” (13.), „*kut gyomrából*” (15.), „*maga mellé*” (16.), „*bárkából*” (18.), „*ugy juthatsz be a menyországba*” (19.), „*könyvből*” (20.), „*zsebbe*” (21.), „*a te életednek napjaiban*” (25.), „*1843 esztendőben*” (32.), De van olyan felirat, ahol módosul a helyhatározó ragja, megnyúlik, vagy egy része elmarad belőle: „*1844 dik évbenn készült*” (33.), „*Készült ez a bútýkos a Nyúzó Gáspár műhejijibe*” (51.), „*ha bor nints Kebelembe*” (89.). (A helységnevekben előforduló helyhatározó-ragot ld. a Helységnevek címszó alatt.)

Az időhatározó ragjai a szövegekben: „*Évben*” (20.), „*feb 16 napján*” (32.), „*Esztendőben*” (103.), „*24 dik én*” (116.), (Ld. még a Keltetés címszó alatt felsorolt példákat.) Egyéb előfordulása: „*hajnalonként*” (10.), „*Akkor*” (20.), „*Holtódútán Holtómútán*” (34.), „*néha*” (40.), „*minden nap*” (79.).

A módhatározó ragjai: „*könnyen*” (12.), „*ha elmegyünk szépen tisztán*” (16.), de módosulások a ragokban itt is megfigyelhetők: „*nem nézhetek vidámon*” (155.), „*butelát telin bírja*” (156.).

A -val,-vel társhatározó-rag kevés feliraton figyelhető meg: „*családjával*” (18.), „*szép hitves Társaddal*” (28.), „*gyermekeddel*” (85.).

Egyetlen példát találtam az eszközhatározó ragjával ellátott szóalakra: „*kis sipommal*” (76.).

2.3.2. A tárgy ragja

A tárgyrag egy t-vel való írásában a fonetikus elv érvényesítésének egyik legtipikusabb esete jelentkezik. A vizsgált szövegekben is igen gyakori az egy t-t tartalmazó tárgyrag: „Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát” (4.), „iszom a bort rugom a port szeretem én a szép asszont” (37.), „Az pálinkát Nem ihatom” (61.), „mézet lehet itten szedni” (71.), „meg Fuvom a kis Trombitámat Jelt adok az kis sipommal” (76.), „Kardot ránts” (77.), „Isten éltese az Tótót” (133.), „Álgyon meg benüket a ki a sárgarépát Meg hegyezte és a retket feketére festette” (143.).

Bár kétségtelenül az egy t terjedt el és lett gyakoribb a magyar nyelvterületeken, egyesek azonban a formáns teljes alakjának a tt-t tekintették és így is maradt meg az írásban: „sótt inkább nevelje eszt a famúliátt” (153.), „Ezen kancsótt Kérdezd kié” (153.).

2.4. Különírás-egybeírás

A XVIII. sz. végén, a XIX. sz. elején a különírás-egybeírás nem volt fontos ügye a helyesírásunknak, ezért nem fordítottak rá különösebb gondot. Mégis össze lehet foglalni a különírás szabályrendszerét, mely erre a korra vonatkozik. Mivel az igekötők gyakran elválnak az igétől és mögójük is kerülhetnek, amikor az egybeírás lehetetlen, külön kell írni az igekötőt akkor is, ha az ige előtt áll: „ha el tévejedik szerelmes barátom” (14.), „Korcsmárosné bizonyságom Minden nap meg látogatom. aki Ezet El lopja törje ki a nyavaja” (61.), „reggeli áldozat légyen mikor torkomon le megyen” (77.), „mertha meg halsz nem ihatol” (78.), „Álgyon meg benüket a ki a rárgarépát Meg hegyezte” (143.), „ki meg szomorítot megvigasztal az még” (150.), „Jánosé ez a Butykos ha meg Veszi” (94.). A főnév, ha főnév jelzője, melléknévi értékű és ilyen helyzetben nem írható össze a főnévvel: „Igyál pajtás szeder lé” (154.), de nem írhatók össze a mondattanilag jelölhető, de jelöletlen szerkezetek sem: „Pesten és Budán taliga tolásra” (90.).

Nehézséget jelentett a különírás azért is, mert tudni kellett hozzá az alkotó szóelemeket. Az, hogy a különírás nem jutott nagy szerephez a kor nyelvtudományában, annak oka a különbségtevés hiánya az összetétel és a szó szerkezet között.

Az egybeírásra is vannak példák a vizsgált szövegekben: „*Neitéljete meg haszinig iszommagamat = mert régi magyaroktól hallottam ez szavakat = aggyinya majd meg tudod kifija*” (39.), „*a kiizik belőle*” (58.), „*igyál migélsz addig dúdoj*” (67.), „*azértis hát jó barátom igyál belőle hadlátom*” (73.), „*már most azaszerencsém*” (125.).

2.5. Keltezés

Majdnem mindegyik butellán megtalálható, mikor készült. Az ilyen feljegyzések eltérő módon kerültek leírásra. Külön tárgyalom az év, a hónap és a nap feltüntetésére vonatkozó megállapításokat. (A szövegek keletkezési helyének írásmódjával a Helynevek címszó alatt foglalkozom.)

2.5.1. Az évszám feltüntetése a keltezésben

Ahogy az a bevezetőben is megemlítettem, 1800-tól egészen az 1900-as évek elejéig, pontosan 1914-ig terjed az általam vizsgált edények keletkezési ideje. A legtöbb felirat az 1800 körüli években készült, a '80-as és a '90-es években. Az évszámok után általában található pont, ha a szám szófaja határozott számnév, sorszámnev: „*1859. dik Esztendőben*” (2.), „*Készült 1852. Évben*” (10.), „*Készült az 1840. esztendőben*” (29.). De vannak kivételek is nagy számban: „*Készült 1863 dik*” (3.), „*1879 -ik évben*” (7.), „*Készült az 1844 dik esztendőben*” (36.), „*Készítette Katona Mihály az 1856 dik évben*” (43.), „*Készült az 1880dik évben*” (62.), „*an nó 1844 dik évbenn készült*” (35.). Ha az évszám nem sorszámnev, akkor legtöbbször nem követi pont: „*1878 Halasi Miháj számára*” (6.), „*1899 -be*” (24.), „*1872 -be*” (22.), „*ez a Butykos Készült 1874 ben*” (59.), „*Készült 1879ben*” (61.), „*készült*

1868 ba” (52.), „Anno 1891 ben” (125.). De található azonban olyan felirat, amikor áll pont az évszám után: „az artézi kut gyomrából való agyagbul 1888.” (15.), „1880. Nézze szomszédaszony” (12.), „találd ki hun lakok 1881.” (13.), „Szőke György 1889.” (93.), „Szekeres György tulajdona 1889.” (152.). A sorszámnévhez kapcsolódó todalék néhol kötőjellel, néhol kötőjel nélkül szerepel, egybe- vagy különírva az évszámmal: „1848 –ik Esztendőben” (1.), „1859. dik Esztendőben” (2.), „an no 1874dik esztendőben készült” (109.), „Készítette Ifjú Nagy Mihály az 1849 dik Évbenn” (40.). Az évszám után következő szó sokszor nagy kezdőbetűvel áll, s ez ugyanúgy vonatkozik a sorszámnévi szerepben álló évszámra, mint a töszámnévire: „Annó 1886dik Évben Készült” (118.), „Anno 1910 Edik Évben készült” (140.), „...Mező Csáth Város sába az 1864 Esz” (106.), „készült 1842. Esztendőben” (148.). Kivételt itt is találtam: „1856dik évb.” (42.), „1861 évben” (45.), „an no 1843 esztendőben” (32.), „1875 be készült” (144.). Az évszám - feltehetőleg külföldi hatásra- kerülhet a hónap és a nap megnevezése után: „Készült ezen korszó Mártzius 25 kén 1880 ban” (148.), „aprillis 10 nap az 1835 ben” (27.).

2.5.2. A hónap feltüntetése a keltezésben

A keltezés sorrendje általában követi az évszám, hónap, nap sorrendet, leggyakrabban a hónap neve követi az évszámot és megelőzi a napot. Ettől a szabálytól való eltérést kevés esetben találtam: „aprillis 10 nap az 1835 ben” (27.). A hónapok neveit általában kis kezdőbetűvel írták a butellákra: „1864 év november” (4.), „1872 -be május” (22.), „1849 dik Évbenn február” (40.), „an no 1864 ik Csináltam feb 16 napján” (49.), „készült ez a Kulacs április 29dikén” (64.), „készült 1869-be augusztus 30án” (53.), „1879 ben szeptember” (60.), „Készült 1863. májrus” (47.), „Készült 1888 évi június hó” (151.). De a nagy kezdőbetűs írásmód is megtalálható kisebb számban: „1852. Évben Szeptember” (10.), „1843 Kesült Junius” (31.), „készült 1868 ba Decz” (52.), „1874. Május” (147.).

2.5.3. A nap feltüntetése a keltezésben

A nap sorszámnévként és tőszámnévként szereplő alakjai után általában nem következik pont: „1852. Évben Szeptember 28 napján” (10.), „1843 Kesült Junius 22 dikén” (31.), „1849 dik Évbenn február 5 Terjék Jánosnak” (40.), „an no 1864 ik Csináltam feb 16 napján” (49.), „an no az 1883dik évben készült ez a Kulacs április 29dikén” (64.), „készült 1869-be augusztus 30án” (53.), „Készült az Butykos 1879 ben szeptember hó 2dikan” (60.), „Készült 1893 év szeptember hó 13 án” (153.). De van olyan felirat, amelynek készítője kiteszi a pontot a nap után: „1864 év november 23.” (4.), „Készült 1863. májjus 2.” (47.), „1874. Május 16.” (147.). A sorszámnévi szerepben álló *elseje* írásmódjára csupán egyetlen példát találtam a szöveganyagomban. Itt a nap megjelölése után nem következik pont: „*turon* 1872 – be májús 1 napján” (22.).

3. Szófajtani vizsgálatok

3.1. Az igék vizsgálata

3.1.1. Az igeidők vizsgálata

3.1.1.1. A jelen idő

Az igeidők mindegyike megtalálható a feliratokban lévő igék igeidői között. A múlt idő a leggyakoribb, hiszen nagyon sok szöveg utal vissza a készítés tényére, vagy folyamatára, s ezeket múlt időben fejezi ki. A jelen idejű igealakok szintén sokszor előfordulnak, bölcsességeket tanácsolva, jókívánságokat kérve: „*Ha az ember jól meggondolja, jól megfontolja, hogy milyen nehéz az élet kivált ha*

elmegyünk szépen tisztán.” (16.), *„Figyelje ide édes atyámfia Tiszta igazat mond e biblia Ne kételkedj ennek a szavába”* (19.), *„tölcsik teli mindjárt ez a világ úgy sem sok használják az okosok zivataros néha bár vesztegetni mégis kár nem kell azért lemondani ez világról mézet lehet itten szedni minden ágról”* (40.), *„igyál belőle Barátom egészségre kívánom aki ezt ellopja juson az akasztó fára butykos az én nevem pájinka ál benem azértis hát jó barátom igyál belőle hadlátom”* (73.), *„Bódog kiezen butelát telin bírja anak a szemét a köny ki nem sirja.”* (156.).

3.1.1.2. A múlt idő

Ld. a Múlt idő jele címszónál

3.1.1.3. A jövő idő

Az igék jövő idejét a szövegek a főnévi igenév és a fog segédige kapcsolatával, illetve egyéb nyelvi eszközökkel (időhatározószóval, igekötővel) is kifejezik: *„ige fog válni belőle”* (16.), *„más különben agy inyamajd meg tudod kifija Korhelj Miska”* (88.), *„húszan négypéNZ árúval leszek én teli”* (125.), *„nebúsúj, légy vig nem lesz ez mindég így”* (150.), *„utolsó házad lesz koporsód deszkája”* (157.).

3.1.2. Az igemódok vizsgálata

3.1.2.1. A kijelentő mód

A butellák készítési körülményei és okai miatt az igemódok közül a felszólító módú igealakok a leggyakoribbak, de szép számmal szerepel kijelentő módú ige is a feliratokon: *„Készült ez a Butykos Mező Csáth Városában az 1840 ik Esz”* (98.), *„Annó 1885dik Esz Tendőben Készült Ez az búty Kos Me ző Csáth városában Lakos*

Küli István Számára” (116.), „*Annó 1889 dik Esz Tendőben Készült Ez az Búty Kos MezőCsáth városában*” (123.),

3.1.2.2. A feltételes mód

A feltételes módú igelakok használata ritka, csak néhány példát találtam rá: „*Ha tudná hol vettem*” (12.), „*ammi menne más kutyába job !esz az magunk gyomrába*” (41.), „*Jól tudom ihatnál, nem merlek kínálni Talán szégyen szemre, el találnád venni*” (144.), „*Száz szónak is egy a vége Bort ihat nek ez az gége*” (145.).

3.1.2.3. A felszólító mód

A d és l mássalhangzókra végződő igékben ez a mássalhangzó és a felszólító mód toldaléka, a -j hang, kiejtésben összeolvad, vagy teljesen hasonul. Ezeket a kiejtésbeli változásokat az írás nem jelöli: „*Molnár Pál éljen sokáig élj sok számos esztendőig*” (60.), de az „*éjen*” (5.) alak is megjelenik. Ezen kívül: „*Hogy ha bus vagy fordulj hozzám*” (17.), „*áldjad te is Istenedet*” (18.), „*Neitéljete meg*” (39.), „*ne ítélj meg*” (88.), „*kináljál meg jó barátom*” (85.), „*sőt inkább nevelje eszt a familiátt*” (153.). Kivételeket is találhatunk a feliratokon, pl. amikor a betűkettőzéssel való jelölés az írásban nem teljesül: „*Áld meg Isten*” (4.), „*Istenem hald mit óhajt gyermeked*” (92.). De gyakori az ige végső mássalhangzójának írásban történő elhagyása is: „*ne busuj*” (6.), „*ne bámuuj*” (13.), „*migélsz addig dúdoj hólnappal ne Gondoj*” (67.), „*N Nagy Miklós Éj sokáig Éj sok számos esztendőig*” (82.). Kiejtés szerinti írásmódot követ az „*Álgyon meg benüket*” (143.), és a „*tölcsd tele hát feleségem*” (21.) felszólító módban álló igealakok lejegyzése.

A felszólító mód -j jele az ige végső t hangjával összeolvad, ha a kiejtésben ss, ssz hangot hallunk. Írásban ezt ss, ssz betűkkel jelöljük: „*az isten...szép hitves Társaddal sokáig éltesen*” (28.). Kivétel itt is található: „*téged az isten éltesen*” (85.) „*aki azt ellopja juson az akasztó fára*” (68.), „*petyektes hát jó barátom*” (68.). Ha a kiejtésben cs hangot hallunk, azt írásban ts betűkkel rögzítjük: „*hints rá áldást*” (4.), „*hit vessem töltse tele az Pintesem*” (37.), de: „*tötsön belle*” (108.), illetve „*szolgáltasd kezemhez*” (64.) és „*szolgáltazsd kezemhez*” (14.).

A z-végű igékhez a felszólító mód -j jele teljesen hasonul. Ezt a teljes hasonulást az írás is feltünteti: „nézze Szomszédaszony” (12.), de: „Ne néz rám” (13.).

Az ikes igék felszólító módú alakjait többnyire a szabályos személyragokkal formálták: „igyunk belőle” (1.), „igyál tehát egy keveset, had oszoljon a kereset” (6.), „törjön ki” (9.). Kivételeket képeznek a kiejtés szerint leírt alakok: „vájjon egészségére” (6.), „vájék egészségére” (5.), „akki iszik belőlle vájjon egészségére” (53.), illetve a betűkettőzés elhagyása: „Emlékez meg akor rólam” (17.).

3.2. A főnevek vizsgálata

3.2.1. A tulajdonnevek vizsgálata

3.2.1.1. Személynevek

A személynevek legtöbbször híven megőrzik az eredeti alakjukat és nem változnak a helyesírási áramlatokkal: „Tóth Péter” (2.), „Pokol Ferenc” (4.) „Hajnal István” (15.), „Fekete Sándornak” (14.) , „Szabó István” (52.), „Török Andrásnak” (147.). Viszont eltérő módon kerül leírásra a többbelemű vezetéknevvel rendelkezők családneve. Általában az első eleme rövidítve kerül a név többi tagja elé, s legtöbbször pontot tesznek utána: „B. Tóth Sándor” (12.), „K. Nagy Gábor” (12.), „Cs. Szabó István” (18.), „B. Varga József” (63.). De előfordul, hogy nem követi pont az első elem rövidítését: „K Nagy Mihály” (41.), „P Var ga Ferenc” (140.), „N Nagy Miklós” (82.).

A nagy- és kis kezdőbetűs írásmód egyaránt jellemzi a személyneveket, ahol változatos formákban fordulnak elő:

Nagy kezdőbetűs vezetéknev és keresztnév (ez a leggyakoribb előfordulási forma): „Kis József” (108.), „Abonyi János” (133.), „Nagy Sándor” (118.), „Horváth János” (111.), „Nemes Ferencznek” (103.), „Vig János” (67.), „Kemény János” (113.), „Bartha Márton” (142.), „Badár Balázs” (21.).

Nagy kezdőbetűs vezetéknev és kis kezdőbetűs keresztnév: „*Veres bálint*” (141.), „*Kocsis orbán*” (110.), „*Küli istván*” (116.), „*Nagy gábor*” (143.), „*Fazekas istváné*” (56.).

Kis kezdőbetűs vezetéknev és kis kezdőbetűs keresztnév: (a négy típus közül ez a legritkább): „*varga andráss*” (112.), „*tolvay andrás*” (57.).

Kis kezdőbetűs vezetéknev és nagy kezdőbetűs keresztnév: „*horvát Sán dor*” (128.), „*bari Sámujel*” (115.), „*nyuzó Gáspár*” (42.), „*molnár Sámuel*” (63.).

A kiejtés szerinti írásmód elve is megjelenhet a személynevekben: „*vataji Ferenc*” (135.), „*jeneji János*” (139.), „*Garaji János*” (114.), „*Gyulaji István*” (3.) De hathat rájuk a helyesírásban nagy fordulatot hozó kérdés, a jottista-ipszilonista háború (ennek hatását ld. A j hang vizsgálata címszó alatt): „*Halasi Miháj*” (6.), „*K. Nagy mihálj*” (30.), „*Halydú istván*” (120.), „*Szénaási Károj*” (132.). Ejtéskönnyítő, hiátustöltő hang is beékelődhet egy tulajdonnévbe: „*Győri Sámujelé*” (13.). A „ifjú” megnevezés is előfordulhat többféleképpen az írásban. Az általam elemzett feliratok között kétféle lejegyzését találtam meg: „*Ifjú Nagy Mihály*” (38.) és „*Ifjú Nagy Mihály*” (40.). A feliratokban szereplő személynevek általában a kerámia készítőjét és a leendő tulajdonost nevezik meg. A fazekas foglalkozás férfi munka volt és legtöbbször férfiaké lett az elkészült pálinkásedény, nők ritkábban kapták, de volt rá példa: „*Kesült Junius 22 dikén En Gatsal Ferentzné öszvegyi szorsomhoz Készítettem butykost Én az Pájinkámhoz*” (31.). Női tulajdonosra utal még némely szöveg: „*Nézzé szomszédaszony de szép butelán van. Ha tudná hol vettem mindjárt venne onnan. Aszonymak alkalmas szürcsölni belőle. Ha rajta érik is könnyen tudja dugni Teszi a zsebébe vagy a csecse közé.*” (12.). A lisztesbödön, mint a házatartáshoz tartozó edény, általában női tulajdonban volt: „*Készült az ez Bödöny a Kis Erzsike számára emlékül 1899-be*” (24.). Az italosedények leggyakoribb birtokosa férfi, ahogyan azt a vizsgált feliratok bizonyítják többféle módon megfogalmazva: „*Sike Józsefé ez az kulats*” (11.), „*Készült a Hajnal István úr számára*” (15.), „*Badár Balázs tulajdona*” (21.), „*Fekete Sándornak csinos butelája*” (14.), „*Készült ez a Bútykos...Abonyi János úr részére*” (133.), „*Készült Török Andrásnak*” (147.). Előfordulhat az is, hogy a butykos „szólal meg” és fedi fel tulajdonosa kilétét: „*Az gazdám neve Kerékgyártó József úr*” (131.), „*ha tudni akarod hogy én kijé vagyok Győri Sámujelé*” (13.). A készítőt megnevező

szófordulatok is eltérőek: „*Én K. Nagy Gábor készítetem eszt a mihókot...*” (22.), „*Készült Mező turon Lévai Antal által*” (14.), „*Készült...Nagy mihály mühejében*” (36.), „*Készítette Kováts János Úr*” (104.) A fazekas magának is készíthetett butellát: „*Készült az 1880dik évben ez a Kulats a magam számára*” (62.).

3.2.1.2. Földrajzi nevek

3.2.1.2.1. Helységnevek

Az egyelemű földrajzi helységneveket általánosan nagy kezdőbetűvel írták: „*Kivánom Istentől oly nagy uraságra Pest és Buda között taliga tolásra*” (157.), „*...Pestig vagy Budáig taicskatolásra*” (153.), „*Pesten és Budán taliga tolásra*” (90.), „*Készült Debrecenbe*” (152.), „*Készült Debrecenben*” (155.). Egyetlen országnév megnevezését találtam csupán a feliratok között: „*Magyar ország*” (66.).

A többelemű helységnevek írásmódja igen eltér egymástól. Van olyan felirat, ahol a város nevét teljesen kiírják, a két elemet összekapcsolva: „*Mezőturon*” (16.), „*Tiszafüredben*” (60.). De gyakoribb a két tag egymástól elválasztott leírásmódja: „*Mező turon*” (14.), „*tisza Füreden*” (57.), illetve „*Tisza Halászi*” (42.). Mezőcsát és Tiszafüred nevének lejegyzése más szempontot figyelmebe véve is többféleképpen történt. Mindkét elem nagy kezdőbetűs: „*Mező Csát*” (101.), „*Mező Csátt*” (111.), „*Tisza Füreden*” (65.), az első elem nagy, a második elem kis kezdőbetűs: „*Mező csát*” (142.), mindkét elem kis kezdőbetűs: „*mező túron*” (14.), „*mező csát*” (112.), az első elem kis kezdőbetűs, míg a második nagy: „*mező Csát*” (109.)

Ezen kívül Mezőcsát sokszor kapott egy szóvégi *h*-t: „*Mező Csáth*” (137.), „*MezőCsáth*” (133.), „*Mesző csáth*” (117.).

A több tagból álló helységnevek más írásmódja az első elem rövidített formában való feltüntetése: „*Hm. Vásárhely*” (4.), „*T. Füred*” (68.), illetve teljes elhagyása: „*Füreden*” (66.), „*...készítetem... turon*” (22.).

Helyhatározó ragok nagy számban fordulnak elő a helységneveken. Az -on, -en rag, pl. „Budán” (90.), „Tisza Füreden” (65.), „Mezőturon” (16.), de a -ben rag is gyakori: „Debrecenben” (155.).

3.2.1.2.2. Vizeket azonosító földrajzi nevek

1877-től már általánosan elfogadott a nagy kezdőbetű a földrajzi nevek csoportjába tartozó elemek helyesírására, de előtte még igen változékony az írásmódjuk, pl. kis kezdőbetűvel jegyezték le a folyóvizek neveit: „*éljen sokáig míg a tisza meg a duna nem ér bokáig*” (93.).

3.2.2. A köznevek vizsgálata

3.2.2.1. Népnevek

Kevés elemzett felirat tartalmaz népnevet, s ahol előfordul, általában nagy kezdőbetűvel szerepel. Ennek oka lehet az idegen nyelvek befolyása (pl. latin), de szóba jöhet az országnév analógiájára való írásmód elve és az a megfontolás, hogy minden népből csak egy lévén, a népnév is tulajdonnév: „*Szentséges Ur Isten Magyarok Istene Áraszd áldásodat a Magyar nemzetre hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem a Magyar jóllétű és boldog lehessen*” (4.), „*Éljen a Magyar szabadság*” (155.). De a kis kezdőbetűs írásmódra is találtam példákat: „*Neitéljetek meg haszinig iszommagamat = mert régi magyaroktól hallottam ez szavakat*” (39.), „*Éljen a magyar Huszár*” (86.), „*Éljen az magyar*” (69.), „*Szentséges Ur Isten Magyarok Istene áraszd el áldásodat a' magyar nemzetre*” (92.). A szovákokat jelentő tót népnév is nagy kezdőbetűvel szerepel: „*Isten éltese az Tótót*” (133.).

3.2.2.2. Foglalkozásnevek

Kevés felirat tartalmaz foglalkozásnevet, s az is általában a megajándékozottra vonatkozik. A foglalkozásneveket legtöbbször kis kezdőbetűvel írták, de található nagy kezdőbetűvel írt szóalakok is: „királyi postás” (4.), „Korcsmárosné” (61.), „Kardot ránts mond a Gyenyerál” (77), „a Korcsmárosnak való” (84.), „Éljen a magyar Huszár” (86.), „ma hólnap zsákjába dughat a Pap” (89.), „Huszár vagyok Édes Anyám nem Baka” (90.), „Ugyan édes csaplárosné” (128.), „Mező Csáth városában Lakos Júhoknák Pásztor P Var ga Ferenc” (140.).

Ritkábban nevezi meg a butella készítője saját foglalkozását, de néhol akad rá példa: „Írta Márki István fazekas segéd” (65.), illetve „Katona Miklós Fazikas” (76.).

3.2.2.3. A 'butella' szó vizsgálata

A pálinkásedény megnevezésére használt 'butella' szó sokszor előfordul a feliratok szövegeiben, többféle írásmóddal: „butélia” (3.), „butela” (5.), „butella” (21.), „buttella” (146.), „butelia” (16.). De más megnevezéssel is utal az edényre a készítője: „igaz jószág” (3.), „tserép” (9.), „kulats” (11.), „zöld cserép” (21.), „szükszáju állat” (16.), „kis könyv” (18.), „biblia” (19.), „butykos” (31.), „Pintes” (37.), „zsoltárból” (49.), „reggeli Könyörgéses könyv” (45.), „pálinkás butykos” (61.). A butykos szó használata nagyon közkedvelt volt, gazdag választékban fordul elő, sokféle írásmódban: „Butykos” (63.), „Bugykos” (57.), „butykos” (47.), „búgykos” (46.), „Búty Kos” (111.), „bútykos” (105.), „búty Kos” (113.), „Búty Kos” (123.), „butty Kos” (126.), „buty Kos” (122.), „bukos” (48.), sőt tréfás megfogalmazásban is előkerül: „Az én nevem Búty de más képen Kos” (108.), „Azén nevem bú Demás képen kos” (125.), „Az én nevem búty De más képen kos Még mezőn termetem Lehetet rajtam fos Legelt rajtam ju Dísznó számár az Eredeti bünek letem Gond noka már” (131.). A szövegek néhol a butellák anyagáról és készítésének folyamatáról is említést tesznek: „2 száz méter méjségből Ez az szép kulats készült Mezőturon az artézi kut gyomrából való agyagbul” (14.).

4. Mondattani vizsgálatok

4.1. A mondatok tipizálása szerkezet szerint

A mondatok szerkezeti osztályozása nehéz, mert központosítás híján sokszor nem könnyű eldönteni a mondatthatárokat.

Kevés számú egyszerű mondatot találtam: „Készült az 1840. esztendőben” (29.), „Lúbancs Mihály számára készült ez az búgykos 1861 évben.” (46.), „Készült ezt az oros a Szabó István számára 1872” (55.), „Tokaji Lajosé ez a Miska” (90.), „Nézz e butykos fenekére. Ott az élet bölcsessége.” (152.).

A legtöbb felirat összetett mondatokat tartalmaz: „Éljenek a Huszárok csókolják a Leányok ugy örülnek a csóknak mint a Harci babernek.” (87), „Mit nézel számár látod hogy butella” (91.), „éljen sokáig míg a tizza meg a duna nem ér bokáig Szőke György 1889.” (93.).

De vannak többszörösen összetett mondatok is a butellákon: „Az úristen éltese ezen kancso gazdáját hógy az halál el ne metcze elete fonalát sőt inkább nevelje eszt a famíliátt aki szorúl ezen kancsó lopására kívánom hogy járjon ój nagy uraságára Pestig vagy Budáig taicskatolásra a kóldúsok között főkaptiányságra” (153.),

4.2. A mondatok tipizálása a közlés szándéka szerint

A pálinkásbutykosok szövegei leggyakrabban felszólításokat tartalmaznak, egészséget kívánnak a tulajdonosnak, áldást kérnek rá Istentől, vagy átkot szórnak a tolvaj fejére. A felkiáltásokat általában a „vivát” és „éljen” alakok vezetik be, vagy zárják le. Kijelentések is nagy számban akadnak, míg kérdő mondat csupán kettő, óhajtó mondat pedig egy sem. A mondatok tipizálását itt is megnehezíti a központosítás hiánya.

Kijelentő mondatok: „Készült Mező turon Lévai Antal által 1887 –be.” (14.), „Áts Mihályé Ez a Butykos Készült az 1833 dik Esztendőben” (26.), „Készült az 1844 dik esztendőben Nagy mihály mühejében” (36.),

Nagy számban található a feliratokon felkiáltó mondat: „Vivát Éljen Magyar ország” (66.), „Éljen az haza Éljen az magyar” (69.), „vivát Éljen a magyar Huszár” (86.).

Gyakori a felszólító mondat is: „No, Igyál a te borodat vidámsággal a te életednek napjaiban mellet belétöltöttél a te hordóidban” (25.), „Hi a haza Kardot ránts” (77.), „Igyál Komám miska Bátyád kínál” (90.), „Akiiszik belőle vájon Egéségére” (111.), „Igyunk, igyunk, egy keveset Had oszoljon a kereset” (145.).

A butellák szövegei alig tartalmaztak kérdő mondatokat: „Mit nézel számár látod hogy butella” (91.), „Ugyan édes csaplárosné Mét nem ad hitelbe” (128.).

4.3. Állító, tagadó és tiltó mondatok

Az állító mondatok vannak többségben a feliratokon, ezért csak három példát hozok rá: „Készült 1852. Évben Szeptember 28 napján Éljen ki imádkozik belőle Kivát hajnalonként.” (10.), „Mester JánosÉ ez a kulacs készült 1889be készítette Füreden Katona Lajos aki iszik belőle vajjon egészségére aki ellopja sza kadjon ki a nyaka” (66.), „1905ödik Évben készült Ezabutykos Mező Csáth városában Lakos Ifjú Szegő Ferenc részére Akiiszik belőle vájon egészségére” (136.).

A tagadó mondatok leggyakrabban a „ha nincs benne legyen benne” -formában és ezek változataiban szerepelnek: „Ha nints bene legyen bene” (27.), „ha nints benne legyen benne” (67.), „hanincs Benne Legyen benne” (104.), „Ha nints bene legyen bene” (108.). De más szövegkörnyezetben is előfordulnak tagadó mondatok: „Deha pálinka nincs benem tsak egy tserép az én nevem” (9.), „nem kell azért lemondani ez világról” (40.), „Az pálinkát Nem ihatom Még a számban sem Tarthatom” (61.), „Vigan ülök Tajigamon Mert nem Fizetek a vámon” (76.), „aki nem vesz annak nem lesz” (80.), „De ha bor nints Kebelembe nem boros Miska az nevem” (89.), „nem nézhetek vidámon régi el hagyot hazámon” (155.).

Néhány tiltó mondatot találtam csupán, s ezek mindegyikében a 'ne'tiltószó szerepel: „*But ne lászson örömet tsak*” (5.), „*ne busuj légy vig*” (8.), „*Ne kételkedj ennek a szavába*” (19.), „*Neitéljetek meg haszinig iszommagamat*” (39.), „*az halál el ne metcze elete fonalát*” (153.).

4.4. Központozás

Az írásjelek feladata egyrészt az, hogy világosan tagolják a mondatot, feltüntessék annak szerkezetét, másrészt, hogy beszédünknek betűvel ki nem fejezhető sajátosságait, a hangsúlyt, hanglejtést és a beszédszünetet érzékeltessék. Dolgozatomban három írásjelet tárgyalok, a pontot, a felkiáltójelet és a vesszőt, mert a feliratokban általában ezek jelennek meg. A gondolatjel, kérdőjel, kettőspont, pontosvessző ritka kivételek, a fejezet végén beszélek róluk rövidebben.

4.4.1. A pont

A pont funkciói közül elsődleges a mondatzáró szerepe. A kerámiafeliratok általában nem tartalmazzak pontot a gondolat, mondat végén: „*Vivát igyunk belőle Vájljon egészségünkre 1848 –ik Esztendőben*” (1.), „*Zöld butela az én nevem mikor pálinka van benem Deha pálinka nincs benem tsak egy tserép az én nevem aki ezt ellopja törjön ki a nyaka*” (9.), „*Annó 1886dik Évben Készült Eza Butykos Mező Csáth Városában Született Nagy Sándor részére akiiszik Belőle vájon egészségére*” (118.).

Ritka kivételnek számítanak gyűjtött anyagomban a ponttal lezárt mondatok: „*Nézze szomszédaszony de szép butelán van. Ha tudná hol vettem mindjárt venne onnan. Aszonymnak alkalmas szürcsölni belőle. Ha rajta érik is könnyen tudja dugni Teszi a zsebébe vagy a csecse közé.*” (12.), „*Hogy ha bus vagy fordulj hozzám s*

csókold meg a számat. Felviditlak s elhagy akkor téged a bubánat. Emlékez meg akkorólam ki eztet csináltam Hisz tudhatod megszomjaztam míg ezt kitaláltam.” (17.), „Zsidó, Aron Vagyon e pálinkád de jó. Hogy ha nincsen pálinkád jó. Vigyen el a fészkes manó.” (152.).

4.4.2. A felkiáltójel

Ezt az írásjelet általában három esetben alkalmazták: bizonyos mondatok, indulatszók és megszólítások után (de úgy, ahogyan a pontot, általában a felkiáltójel sem tették ki gyakran): *„Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég bőven, és örömet a jövőben, éljen a haza...!” (4.), „Nézz e butykos fenekére. Ott az élet bölcsessége. Igen ám! Az ám! Na, lám!” (152.), „igyál komám az angyalát én is iszom!” (155.). A legtöbb feliraton az egyértelmű felszólítást sem követi felkiáltójel: *„Éljen az haza Éljen az magyar” (69.), „vivát Éljen a magyar Huszár” (86.), „Éljen a haza” (155.), „Akiiszik belöle vájon egészségére” (132.).**

4.4.3. A vessző

A vessző használatának tárgyalását a szabályzatok hosszú időn át azzal a megállapítással kezdték, hogy ez a legsűrűbben előforduló írásjel. Viszonylag elterjedt az a nézet, hogy a vesszőt oda kell tenni, ahol a beszédben a világos értelmezés kedvéért kis szünetet tartunk: *„Ha az ember jól meggondolja, jól megfontolja, hogy milyen nehéz az élet kivált ha elmegyünk szépen tisztán.” (16.), „No, Igyál” (25.), „Jól tudom ihatnál, nem merlek kínálni” (144.), „Igyunk, igyunk, egy keveset” (145.), „E kulacs belső oldala szeszes italt tart mely a gyomor egészségere szolgál, de vigyázz mert 3 korty belöle elég, a több megárt.” (151.).*

A kerámiafeliratok -mint a központosítás legtöbb írásjelét- a vesszőt is sokszor elhagyják, de nem csupán az élőbeszédben szünettel jelzett, írásban értelmező

szerepet betöltő vesszőt, hanem a felsorolásnál használatosat is: „*Györösi Miklósé ez a butela a ki iszik belőle vájék egészségére But ne lászson örömet tsak legyen vivat éjen*” (5.), „*Rajta tehát jo barátom előtted a példa itt van tele pálinkával ezen szép butella áldjad te is Istenedet a miért megtartott és kedved megtartására engem tele adott*” (18.), „*aki iszik belőlle váljon egészségére vegyél meg hát jó barátom petyektetni akar látom aki vesz annak lesz aki nem vesz annak nem lesz*” (80.), „*aki szorúl ezen kancsó lopására kívánom hogy járjon ój nagy uraságára Pestig vagy Budáig taicskatolásra a koldúsok között főkaptiányságra*” (153.).

4.4.4. Egyéb írásjelek

A többi írásjel (kérdőjel, kettőspont, pontosvessző, gondolatjel) megjelenése sem jellemző az elemzett feliratokra. Kérdőjelre és pontosvesszőre nem találtam példát és kettőspont is csak két szövegben szerepel: „*Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég búven, és örömet a jövőben*” (4.), „*igyál belőle barátom egészségére kívánom: aki azt ellopja juson az akasztó fára*” (68.). Gondolatjelet csupán Bohka Sándor használ: „*Készült ezzen korsó Mártzius 25 kén 1880 ban Készittetem én –Bohka Sándor Némés Gábor számára Bohka Sándor csináltam –Ezzen korsó belseje, egészgel van telle, akki iszik belőlle, vájon egészségére –Akki ebbül iszik, Az Isten éltese éltese éltese élete fonalátt halál el ne messe –Sziv vidámittasra Isten a bort atta,amint Szent Dávid zsoldára mondotta.*” (148.).

5. Stiliztikai vizsgálatok

5.1. Alakzatok

Változatlan szóismétlést csupán néhány szöveg tartalmazott: „*Ne néz rám ne bámu j lád butela vagyok, nem minden embernél találod páromat, nem minden embernél találod páromat*” (13.), „*Igyál igyáligyál engemet is kinály*” (62.), „*Igyál komám Igyál*” (72.), „*Éljenek a jó barátok, Éljenek a szép leányok*” (97.), „*Igyunk, igyunk, egy keveset*” (145.), „*Az Isten éltese éltese éltese élete fonalátt halál el ne messe*” (148.), „*Igen ám! Az ám!*” (152.).

A szöveg sokoldalú megvilágosítását segíti a felsorolás: „*Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég bűven, és örömet a jövőben*” (4.), „*Ha meg Fuvom a kis Trombitámat Jelt adok az kis sipommal*” (76.), „*éljen sokáig míg a tiszta meg a duna nem ér bokáig*” (93.), „*Legelt rajtam ju Dísznó számár*” (131.), „*Kivánom Istentől oly nagy uraságra Pest és Buda között taliga tolásra S a koldusok között főkapitányságra*” (157.).

Néhány feliratban a készítő értelmi vagy érzelmi nyomatékosítás kedvéért szembeállít egymással ellentétes jelentésű szavakat: „*Zöld butela az én nevem mikor pálinka van benem Deha pálinka nincs benem tsak egy tserép az én nevem*” (9.), „*addig igyál míg ilsz mertha meg halsz nem ihatol*” (78.), „*Első palotád volt rengő böltsőd fája. utolsó házad lesz koporsód deszkája*” (157.).

A butellákon talált felirat legtöbbje rímes, hiszen az italozáshoz a rímes nóták és rigmusok szorosan hozzátartoznak. (Az ide vonatkozó példákban csak a rímelő szavakat tüntetem fel, illetve ha az értelemezéshez szükséges, az azt megelőző szót is.) A rímek tipizálása:

A rímek közül a páros rím használata a leggyakoribb: „*atyámfia, biblia, szavába, menyországba*” (19.), „*angyala van, döge van, bankó, való*” (84.), „*barátom, látom, vesz, lesz, nem vesz, nem lesz, farka, nyaka*” (80.), „*kos, fos, számár, Gond noka már, most, iszos, viseli, Teli*”(131.), „*vége, gége, keveset, kereset*” (145.).

Előfordul bokorrím is: „*nevem, van benem, nincsen benem, nevem*” (74.), „*Hanics bene, legyen Bene, lecke*” (140.), „*lopására, uraságra, tolásra, főkapitányságra*” (157.).

Külön kategóriát jelent az a butellafeliratokon elterjedt, de gyűjtött anyagomban csak két példában szereplő rímelés, amit a felirat készítője egy szó utolsó szótagjának többszöri megismétlésével teremt: „*vájjon egészségére re re tele jobb*” (53.), „*Vájon ekéségére re re igyunk hábelöle*” (58.).

Fokozás csak két kifejezésben fordul elő és azok változataiban: „*Bortil oszlik a gond aki elene mond merő tiszta Sült bolond*” (54.), „*Bortul oszlik a gond aki elene mond merő tiszta sült bolond*” (81.) és „*Aki Ezen Miskának szorul lopására Kivánom hogy jusson a nyak orvosságára a koldusok között Főkapitányságra Pesten és Budán taliga tolásra*” (90.), „*Kivánom Istentől oly nagy uraságra Pest és Buda között taliga tolásra S a koldusok között főkapitányságra*” (157.).

5.2. Szóképek

Vizsgálataim során olyan megszemélyesítéseket találtam a feliratokon, amilyeneken a butella „szólal meg”, megnevezve magát, keletkezési körülményeit, tulajdonosát, de búfelejtésre is „felszólít”, vagy „elátkozza” esetleges tolvaját: „*Zöld butela az én nevem mikor pálinka van benem Deha pálinka nincs benem tsak egy tserép az én nevem*” (9.), „*Ne néz rám ne bámu j lád butela vagyok, nem minden embernél találod páromat, nem minden embernél találod páromat, ha tudni akarod hogy én kijé vagyok Győri Sámujelé találd ki hun lakok*” (13.), „*Hogy ha bus vagy fordulj hozzám s csókold meg a számat. Felviditlak s elhagy akor téged a bubánat*” (17.), „*Az én nevem Búty de más képen Kos még mezöt termetem Lehetet rajtam fos Legelt rajtam ju Disznó számár az Eredeti bünek letem gondnoka már az gazdám neve Dorogma Falújában lakos Lapostyán József már Most az aszerencsém Józan nem iszos Tudom mid pártol gondomat viseli M pálinkával tőt gazdám teli*” (134.).

5.3. Nyelvjárási jelenségek

A népi fazekasság írásos emlékei, a korsók, butellák feliratai megőrizték a nyelvjárási szavakat és kifejezéseket. Ezért az edények különböző származási helyéhez kapcsolódva, különböző nyelvjárási alakokat lehet megfigyelni, így a Tiszántúlra jellemző „íző” nyelvjárást is: „*aki iszik belöle váljon egeségíre*” (146.), „*az isten álgya meg a szegínt*” (60.), „*Katona Miklós Fazikas*” (76.), „*vívát ígyunk hát*” (153.).

De más nyelvjárási alak is előkerül: „*hints rá áldást elég búven*” (4.), „*ne kéméld magadtól*” (8.), „*találd ki hun lakok*” (13.), „*az artézi kut gyomrából való agyagbul*” (15.), „*Ha e könyvből foháskodok Akkor mindég boldog vagyok*” (20.), „*a vótt áruktün a lecke mapizir holnap ingyen igyál*” (17.), „*Bortil oszlik a gond*” (54.), „*akki iszik belülle, vájon egeségére*” (148.), „*Akki ebbül iszik, Az Isten éltese*” (148.), „*élete fonalátt halál el ne messe*” (148.), „*kóldúsok között főkaptiányságra*” (153.), „*Pestig vagy Budáig taicskatolásra*” (153.), „*mert nem nézhetek vidámon*” (155.).

5.4. Népi rigmusok

A magyar nyelv igen gazdag népi rigmusokban. Az élet szinte mindegyik területére van a nyelvnek egy-két bölcs gondolata, csúfolódó kifejezése, tréfás viccelődése. A köznyelvi szólások gyakran rögzülnek írott formában is. Az italos edények szövege emlékeivel foglalkozva szintén találtam néhány korabeli szólást, amik természetesen hozzákapcsolódnak a tárgyhoz, amin olvashatók. Ezek általában védő funkcióban állnak, mintegy átkot szórva az esetleges tolvajra: „*aki ezt ellopja törjön ki a nyaka*” (9.), „*aki el lopja törörik kiaz gyaka*” (57.), „*aki azt ellopja juson az akasztó fára*” (68.), „*A Ki Ezt El Lopja Törjön ki a farka Ha a Nints a nyaka*” (72.), „*Aki ezt el lopja törjön ki a fasza nyaka*” (74.), „*aki Ezet El lopja Törje ki a nyavaja*” (79.), „*aki ellopja sza kadjon ki a nyaka*” (66.), „*Aki ezen butellának szorul lopására. Kivánom Istentől oly nagy uraságra Pest és Buda között*”

taliga tolásra S a koldusok között főkapitányságra” (157.), *„aki szorúl ezen kancsó lopására kívánom hogy járjon ój nagy uraságára Pestig vagy Budáig taicskatolásra a koldúsok között főkapitányságra*” (153.).

De jókívánságok is találhatók a butellákon, amiket a tulajdonosnak kíván a készítő: *„A ki iszik belőle vájjon egészségére*” (2.), *„Halasi Miháj számára készült ha iszik belőle vájjon egészségére*” (6.), *„igyál belőle barátom egészségedre kívánom*” (68.), *„Akiiszik belőle vájjon Egészségére*” (111.), *„Györösi Miklósé ez a butela a ki iszik belőle vájék egészségére But ne lásson örömet tsak*” (5.), *„éljen sokáig míg a tiszta meg a duna nem ér bokáig Szőke György*” (93.), *„Az úristen éltese ezen kancso gazdáját hógy az halál el ne metcze elete fonalát sótt inkább nevelje eszt a famíliátt*” (153.).

Ivásra is felszólíthat a kerámiák szövege: *„igyál tehát egy keveset had oszoljon a kereset*” (6.), *„igyál pajtás egy keveset had oszoljon a kereset én is iszom veletek míg veletek lehetek*” (7.), *„igyál Belölle Barátom Egésségedne kívánom Igyál komám Igyál míg Élsz adig Dudoj holnappal ne Gondoj*” (72.), *„igyunk aki angyala van mert a Bankónak döge van valamenyi rongyos bankó mind a Korcsmárosnak való*” (84.), *„No, Igyál a te borodat vidámsággal a te életednek napjaiban mellet belétöltöttél a te hordóidban*” (25.), *„Nézz e butykos fenekére. Ott az élet bölcsessége*” (152.), *„igyál komám az angyalát én is iszom*” (155.), *„Igyál pajtás szeder lé etől nem bánt a köszvény*” (154.), *„igyál jó barátom tőled nem sajnálom én is ha eszt látom előre számattátom*” (153.).

Az ital nem csak vigadozásra volt jó, hanem búfelejtésre is. Sok butellán találunk ehhez kapcsolódó feliratot: *„ne busulj légy víg nem lesz ez mindig így ki megszorított megvigasztal az még*” (6.), *„a ki iszik belőle vájék egészségére But ne lásson örömet tsak*” (5.), *„Hogy ha bus vagy fordulj hozzám s csókold meg a számat. Felviditlak s elhagy akor téged a bubánat*” (17.), *„Bortil oszlik a gond aki elene mond merő tiszta Sült bolond*” (54.), *„ez ám a hathatós ital ki lankat szivet vigasztal*” (77.).

Általános népi bölcsességeket is ráírtak a kerámiákra: *„Nézz e butykos fenekére. Ott az élet bölcsessége.*” (152.), *„Ha az ember jól meggondolja, jól megfontolja, hogy milyen nehéz az élet kívált ha elmegyünk szépen tisztán. de ezen szükségáju állatot maga mellé szoritja és aztán teletöltögetjük önmagunkat meg teletöltjük*

belőle s ige fog válni belőle” (16.), „*Figyelje ide édes atyámfia Tiszta igazat mond e biblia Ne kételkedj ennek a szavába csak úgy juthatsz be a menyországba*” (19.), „*ez a világ úgy sem sok használják az okosok zivataros néha bár vesztegetni mégis kár nem kell azért lemondani ez világról mézet lehet itten szedni minden ágról*” (71.), „*igyunk egyet rája ugyis el nyél a sir szája*” (73.), „*míg élsz adig Dudoj hólnapal ne Gondoj ma hólnap zsákjába dughat a Pap*” (89.), „*Isten Éltesen Pajtás Kit kezemben láttz Holtódútán Hóltómútán Menyországbánlás Az igazBaráttság megtsalást Nem kíván héljbe ”ritka” Mert Szép út az Igazság hasznos az Jámberság ekketőnek Végén vagyon a Menyországa*” (34.), „*Első palotád volt rengő bölsőd fája. utolsó házad lesz koporsód deszkája, mi hasznodra vagyon roppant épületed, más költözik bele maholnap életed.*” (157.), „*E kulacs belső oldala szeszes italt tart mely a gyomor egészségere szolgál, de vigyázz mert 3 korty belőle elég, a több megárt.*” (151.), „*Igyál pajtás szeder lé etől nem bánt a köszvény*” (154.).

Más -nagyon valószínűen szintén közszájon forgó- kifejezés is felkerült a butellák oldalára: „*aki vesz anak lesz aki fizet a petyektet*” (68.), „*Vigyen el a fészkes manó*” (152.), „*Bódog kiezen butelát telin bírja anak a szemét a köny ki nem sirja*” (156.), „*Az úristen éltese ezen kancso gazdáját hógy az halál el ne metcze elete fonalát sőtt inkább nevelje eszt a famúliátt*” (153.), „*Jánosé ez a Butykos ha meg Veszi*” (94.). Ez utóbbi felirat elterjedt az egész ország területén. Ugyanis abból a megfontolásból készítették, hogy a vásárokon mindenképpen megfordul ilyen nevű ember, mert a János név igen gyakori volt. Így névre szólóan tudták eladni az árut, amit biztosan sok János vett meg. Egy másik, főleg a mezőcsáti kerámiákon gyakori szöveg Ároktő községéhez kapcsolódik: „*a nincs benne legyen benne az volt ároktőnn a Letzke ammi menne más kutyába job !esz az magunk gyomrába*” (26.), „*ha nints benne legyen benne ez vólt ároktűn a letzke*” (72.), „*Hanics bene legyen Bene avót árok tűn A lecke*” (109.), „*Hanics bene legyen ben Avót ároktűn A lecke*” (130.), „*hanincs Benne Legyen benne Avót Ároktőn a Lecke*” (139.). Ez a szófordulat az ároktői templom miséjére utal és az ott hallható lekciora. A feliratok szerint a pap azt tanította, hogy ha üres a pálinkásedény, meg kell tölteni. Ezek a szövegek is a népi humor jellemző darabjai.

5.5. Hazafias feliratok

A vizsgált butellák szövegeiben megjelennek olyan hazafias feliratok, amelyekben magyar nóták és énekek refrénjei fedezhetők fel. Vezetőtanárom, A. Molnár Ferenc hívta fel arra a figyelmemet, hogy jelen esetben a Kossuth-nóta két refrénként visszatérő sora található a feliraton. A megjelenő szöveg bizonyos, hogy eme ismert nóta részlete, hiszen mind a kettő ugyanazon butellán található, tehát összefüggenek. Előlap: *„Éljen a haza”* és a hátlap: *„Éljen a Magyar szabadság”* (155.). A többi hazafias felirat is a hazát és annak hű fiait, a magyarokat élteti: *„Éljen a magyar Huszár”* (86.), *„Éljenek a jó barátok, Éljenek a szép leányok, Éljen minden hazafi, Ki a jó bort szereti.”* (97.), *„Éljen az haza Éljen az magyar”* (69.). Gyakori fordulat Isten áldását kérni a népre és az országra: *„Szentséges Ur Isten Magyarok Istene áraszd el áldásodat a' magyar nemzetre hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem a' nemzet jóllétű s boldog lehessen.”* (4.), *„Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég bőven, és örömet a jövőben, éljen a haza...!”* (4.). A haza védelmére felszólító, harcra hívó feliratok is több szövegváltozatban jelennek meg: *„Hi a haza Kardot ránts mond a Gyenyeral”* (77.), *„Hí a haza Kardot ránts mond a Gyenyeral”* (85.), *„Huszár vagyok Édes Anyám nem Baka Rám illik a Sárga zsinóros ruha”* (90.). A feliratokba gyakran beleteszi jókívánságként a készítője a magyar „Éljen” felkiáltást és ennek latin megfelelőjét a „Vivát”-alakot. Ezeket a szófordulatokat nem lehet csupán a hazafias feliratok tárgykörébe sorolni, de megállapításom szerint többször szerepelnek a nemzetet és a hazát is megemlítő szövegekben, mint olyan helyeken, ahol nincsenek összefüggésben a hazafiassággal. A latinos Vivát-forma kedveltebb és jóval többféle változatban fordul elő, mint magyar megfelelője. *„A ki iszik belőle vájjon egészségére Vivát.”* (2.), *„a ki iszik belőle vájjon egészségére vivát”* (4.), *„Vivát tölts tele hát min járt”* (135.), *„igyál ne búsúj. Vivat.”* (150.). Az Éljen-felkiáltás magában állva ritka: *„ne busuj légy vig nem lesz ez mindig így ne kéméld magadtól éjen”* (8.), *„Éljen Kis György”* (83.), *„az gazdáya élven sokáig”* (57.), de még a Vivát-alakváltozattal együtt használva sem gyakori: *„But ne lásson örömet tsak legyen vivat éjen”* (5.).

5.6. Vallási utalások

A jókívánságoknak gyakori fordulata Istentől áldást kérni a butella tulajdonosára, ritkábban a családjára is. Az Isten szó megjelenik kis- és nagy kezdőbetűvel egyaránt: „*Molnár Pál éljen sokáig élj sok számos esztendőig Felleséged Gyermekeddel téged az isten élesen*” (60.), „*Kovács Pál az isten szeresen szép hitves Társaddal sokájjig éltessen*” (70.), „*Álgyon meg benüket a ki a rárgarépát Meg hegyezte és a retket feketére festette*” (143.).

Némely felirat a hazára és a népre is Isten támogatását kéri: „*Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég bűven, és örömet a jövőben, éljen a haza...! Szentséges Ur Isten Magyarok Istene Áraszd áldásodat a Magyar nemzetre hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem a Magyar jóllétű és boldog lehessen Imádott Istenem hadd mit óhajt gyermeked.*” (4.).

De előfordul, hogy nem áldást kíván Istentől a butella szövege, hanem büntetést: „*Kívánom Istentől oly nagy uraságra Pest és Buda között taliga tolásra S a koldusok között főkapitányságra*” (157.).

Az ivás, mint imádkozás, fohászkodás, áldozat, vagy éneklés jelenik meg a szövegekben: „*Éljen ki imádkozik belőle Kivát hajnalonként.*” (10.), „*E könyvben van a jó ének Szeretik ezt ifjak s vének Ha e könyvből fohászkodok Akkor mindég boldog vagyok*” (20.), „*reggeli áldozat légyen mikor torkomon le megyen ez ám a hathatós ital*” (77.), „*reggeli áldomás légyenmikor torkomon lemegyen ez ám a hathatós ital*” (85.).

A butella (főleg könyvbutella) gyakran imádságoskönyvként, vagy Bibliaként említve szerepel: „*Tiszta igazat mond e biblia Ne kételkedj ennek a szavába csak úgy juthatsz be a menyországba.*” (19.), „*Ez az reggeli Könyörgéses könyv*” (45.), „*igyál bele barátom egészségedre kívánom az zsoltárból*” (49.).

A már említett „Bibliából” történő „imádkozás” eredménye -sok felirat szerint- az üdvözülés, bejutás a mennyországba: „*Kit kezemben láttz Holtódútán Hóltómútán Menyországbanlás*” (34.).

Két bibliai alakra történik utalás a feliratokban: Noéra és Dávid királyra: „*Mikor Noé a bárkából kilépet és a földre családjával költözött kivette a zsebéből a kis könyvét úgy tisztelte és áldotta a megtartó Istenét. Rajta tehát jo barátom előtted a*

példa itt van tele pálinkával ezen szép butella áldjad te is Istenedet a miért megtartott és kedved megtartására engem tele adott Kedves egészségedre kívánja a szerző. Cs. Szabó István Mezőtur.” (18.), „*Sziv vidámittasra Isten a bort attá,amint Szent Dávid zsoltára mondotta.*” (148.).

Az imádságok zárszavát, az áment, csak két feliratban találtam meg: „*aki Ezet El lopja törje ki a nyavaja ámmen.*” (61.), „*aki Ezet El lopja Törje ki a nyavaja ámmen.*” (79.).

Összegzés

Elsősorban helyesírásunk változását, fejlődését vizsgáltam meg a népi kerámiák, főleg a butellák feliratain. A 19. század közepe táján keletkező edények szöveganyaga még tartalmazta a régebbi helyesírás sajátosságait, de már megjelentek a nyelvújító törekvések által korrigált, kijavított alakok is. A feliratok származási helye főként a Tiszántúl. A szövegek általában a búfelejtésről, ajándékozásról, ünnepi alkalmakról, az ivás dicséretéről és a pálinkázás szokásáról szólnak, de jókívánások, átkok is megjelennek.

A feliratok történelmi háttere, a Magyarországon 1777-ben, majd 1806-ban bevezetett két Ratio Educationis hatása és az, hogy iskolarendszert kap a népoktatás, majd 1868-ban megszületik a kötelező alapiskoláztatást előíró népoktatási törvény, a magyar helyesírás fejlődését, de az analfabétizmus csökkenését is elősegítette. A kétkézi munkások, a mesteremberek, kézművesek számára már nem jelentett problémát az aláírás, vagy tárgyak díszítésére szánt szövegek lejegyzése. Bár a népi íráskultúra még hordozta jellegzetességeit, pl. a tulajdonnevek leírásában, a különírás-egybeírás problémáiban és a keltezés írásában, de a feliratokat megvizsgálva, észre lehet venni a helyesírás javuló tendenciáit. Egyre szélesebb néprétegekhez jut el nem csupán az írás maga, hanem a pontosságra, helyes írásmódokra nagyon törekvő irodalom is. A kalendáriumok, imakönyvek, énekeskönyvek, periratok és szerződések elősegítették, hogy az emberek törekedjenek megtanulni írni-olvasni, mert az írástudásnak és általában a műveltségnek presztízse volt.

Munkám során bepillantást nyertem a helyesírás-történet 19. századi korszakába, a régi írásbeliségbe és megvizsgálhattam az adott időszak kerámiákon fellelhető, írott emlékeit. Ezek alapján megállapíthattam, hogy milyen változásokat élt meg nyelvünk. Összefoglalva az előbbieket, kijelenthető, hogy a nyelv érzékeny volta megőriz és továbbad minden olyan változást, amely meghatározta népünk életét és a magyar ember szokásait, mert a nyelv a történelem legjobb krónikása.

Függelék

P. Szalay Emőke Hódmezővásárhelyi kerámia a Déri Múzeumban c. művéből

1. Vivát igyunk belőle Vájjon egészségünkre 1848 –ik Esztendőben
2. Tóth Péter számára készült Ez a Butyella 1859. dik Esztendőben. A ki iszik belőle vájjon egészségére Vivát.
3. Gyulaji Istváné ez a butélia ha eltévedjedik szerelmes barátom szolgáltatod kezemhez mert igaz jószágom a ki iszik belőle vájon egészségére Készült 1863 dik
4. (egyik oldal) Pokol Ferenc tulajdona magyar királyi postás készült 1864 év november 23. Hm. Vásárhely Maksa Mihály a ki iszik belőle vájon egészségére vivát
(másik oldal) Áld meg Isten ezt a hazát, ennek minden morzsa porát: hints rá áldást elég bűven, és örömet a jövőben, éljen a haza...! Szentséges Ur Isten Magyarok Istene Áraszd áldásodat a Magyar nemzetre hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem a Magyar jóllétű és boldog lehessen Imádott Istenem hadd mit óhajt gyermeked.
5. Győrösi Miklósé ez a butela a ki iszik belőle vájék egészségére But ne lásson örömet tsak legyen vivat éjen Aó 1868 készült
6. 1878 Halasi Miháj számára készült ha iszik belőle vájon egészségére igyál tehát egy keveset had oszoljon a kereset ne busulj légy víg nem lesz ez mindig így ki megszomorított megvigasztal az még.
7. 1879 -ik évben készült. Aki iszik belőle váljék egészségére jó szilvórium van bennem hogyha töltenek bele igyál pajtás egy keveset had oszoljon a kereset én is iszom veletek míg veletek lehetek egészség utána.
8. Halapi Mihály ur számára készült ha iszik belőle vájon egészségére igyal tehat egy keveset ne busuj légy víg nem lesz ez mindig így ne kéméld magadtól éjen

9. Zöld butela az én nevem mikor pálinka van benem Deha pálinka nincs benem tsak egy tserép az én nevem aki ezt ellopja törjön ki a nyaka

P. Szalay Emőke Mezőtúri kerámia a Déri Múzeumban c. művéből

Butella:

10. Készült 1852. Évben Szeptember 28 napján Éljen ki imádkozik belőle Kivát hajnalonként.
11. Sike Józsefé ez az kulats 1866 –ban Nagy Sándor által turon.
12. 1880. Nézze szomszédaszony de szép butelán van. Ha tudná hol vettem mindjárt venne onnan. Aszonynak alkalmas szürcsölni belőle. Ha rajta érik is könnyen tudja dugni Teszi a zsebébe vagy a csecse közé.
13. Ne néz rám ne bámu j lád butela vagyok, nem minden embernél találod páromat, nem minden embernél találod páromat, ha tudni akarod hogy én kijé vagyok Győri Sámujelé találd ki hun lakok 1881.
14. (előlap) Fekete Sándornak csinos butelája mező túron készült az számára ha el tévejedik szerelmes barátom szolgálta zsd kezemhez mert igaz jószágom 1887.
(hátlap) Készült Mező turon Lévai Antal által 1887 –be.
15. Készült a Hajnal István úr számára hogyha iszik belőle vájon egészségére. 2 száz méter méjségből Ez az szép kulats készült Mezőturon az artézi kut gyomrából való agyagbul 1888.
16. (előlap) Szép butelia az én nevem, amikor pálinka van benem. Mikor nincs benem, csak üres cserép az én nevem Készült Mezőturon 1894 –dik évben.
(hátlap) Ha az ember jól meggondolja, jól megfontolja, hogy milyen nehéz az élet kivált ha elmegyünk szépen tisztán. de ezen szükségáju állatot maga mellé szoritja és aztán teletöltögetjük önmagunkat meg teletöltjük belőle s ige fog válni belőle.
17. Hogy ha bus vagy fordulj hozzám s csókold meg a számat. Felviditlak s elhagy akkor téged a bubánat. Emlékez meg akkor rólam ki eztet csináltam Hisz tudhatod megszomjajtam míg ezt kitaláltam.

18. Mikor Noé a bárkából kilépet és a földre családjával költözött kivette a zsebéből a kis könyvét úgy tisztelte és áldotta a megtartó Istenét. Rajta tehát jó barátom előtted a példa itt van tele pálinkával ezen szép butella áldjad te is Istenedet a miért megtartott és kedved megtartására engem tele adott Kedves egészségre kívánja a szerző. Cs. Szabó István Mezőtur.
19. Figyelje ide édes atyámfia Tiszta igazat mond e biblia Ne kételkedj ennek a szavába csak úgy juthatsz be a menyországba. Badár Balázs Mezőtur.
20. E könyvben van a jó ének Szeretik ezt ifjak s vének Ha e könyvből fohászkodok Akkor mindég boldog vagyok Badár Balázs Mezőturon.
21. Szép butella az én nevem Mikor pálinka van benem, De ha pálinka nincs benem, csak zöld cserép az én nevem. Tölcsd tele hát feleségem Ha kell majd a számra veszem Ha ezt a zsebbe tehetem A dolgomat jól végezem. Készült Mezőturon Badár Balázs tulajdona.

Miskakancsó:

22. Én K. Nagy Gábor készítetem eszt a mihókot B. Tóth Sándor számára turon 1872 -be május 1 napján.

Lisztesbödön:

23. Ez a derék lisztes bödön készült az K. Tóth....számára 1884.
24. Készült az ez Bödöny a Kis Erzsike számára emlékül 1899 -be

Füvessy Anikó Válogatott kerámiatanulmányok című művéből

Butella:

25. Ano 1800 die 20 majus No, Igyál a te borodat vidámsággal a te életednek napjaiban mellet belétöltöttél a te hordóidban
26. Áts Mihályé Ez a Butykos Készült az 1833 dik Esztendőben

27. (előlap): én tsináltam Fazekas János Kapitány Jánosnak Ha nints bene legyen bene a vótt áruktün a lecke mapizir holnap ingyen igyál mert könyen keresel
(hátlap): aprillis 10 nap az 1835 ben
28. 1835 Kováts Pál Az isten szeresen szép hitves Társaddal sokájig éltesen 84
29. Készült az 1840. esztendőben
30. Készült az 1841dik esztendőben Kis Istványnak K. Nagy Mihály műhejében
Tisza Füreden
31. 1843 Készült Junius 22 dikén En Gatsal Ferentzné özvegyi szorsomhoz
Készítettem butykost Én az Pájinkámhoz
32. an no 1843 esztendőben Készítette Ralytzi Mihály Mező Csát Várossában Nemes
Ferenc Nek Bágyámúrmnak
33. an nó 1844 dik évbenn készült Ralytzy Mihály műhelyében
34. Lakos Sámuelé ez az Itzés Mihók Készült 1844dik Isten Éltesen Pajtás Kit
kezemben látt Holtódútán Hóltómútán Menyországbanlás Az igazBarátság
megtsalást Nem kíván héljbe "ritka" Mert Szép út az Igazság hasznos az
Jámbország ekketőnek Végén vagy a Menyország
35. an nó 1844 dik évbenn készült Ralytzi Mihály műhejében
36. Készült az 1844 dik esztendőben Nagy Mihály műhejében
37. an nó az 1847 Évbenn készítette Ifjú Nagy Mihály Juhász Jánosnak Vivát Rátz
Julianna hit vessem töltse tele az Pintesem Úgy is régen szomjuhozom, Attza
kintsem nagyot iszom. iszom a bort rugom a port szeretem én az szép asszont
38. Az 1848 dik Évbenn Készült Áts Lórintznek, Ifjú Nagy Mihály
39. Neitéljetek meg haszinig iszommagamat = mert régi magyaroktól hallottam ez
szavakat = aggyinya majd meg tudod kifija 848dik
40. Készítette Ifjú Nagy Mihály az 1849 dik Évbenn február 5 Terjék Jánosnak vivát
tölcsik teli mindjárt ez a világ ugy sem sok használják az okosok zivataros néha
bár vesztegetni mégis kár nem kell azért lemondani ez világról mézet lehet itten
szedni minden ágról
41. anno az 1852 dik Évbenn Készítette K Nagy Mihály Fegyverneki Mihály nak
Tiszafüredenn ha nincs benne legyen benne az volt ároktónn a Letzke ammi
menne más kutyába job !esz az magunk gyomrába

42. Tisza Halászi Eklézsija számára készített Tisza Füreden Kesz nyuzó Gáspár 1856dik évb.
43. Készítette Katona Mihály az 1856 dik évben Donár György számára Aki iszik belőle váljon egsségére
44. 1857 Készült Szőke Istvánnak ez a kancsó Készítette Nyúzó Gáspár
45. Numero a 1861 évben készített Ez az reggeli Könyörgéses könyv Az Szép Pál számára aki iszik belőle Váljon Egésségére
46. Lúbancs Mihálj számára készült ez az búgykos 1861 évben.
47. Készült ez a butykos a Nyúzó Gáspár számára igyál pajtás belőle úgy tudod mi van benne. Készült 1863. májjus 2.
48. Anno 1863-ben Keszült ez a bukos Szabó József samara akki iszik vájjon égességére
49. an no 1864 ik Csináltam feb 16 napján Füleb György Számára Kis Mihály mühejében igyál bele barátom egészségedre kívánom az zsoltárból
50. Készül t ez a buty kos a Vámo si Balázs sz amára igyál pajtás belőle igy tudod mi van bene 1865 ben
51. 1867 Készült ez a bútykos a Nyúzó Gáspár mühejjibe a Szabó József szá mára igyál pajtás belőlle úgy tudod mi van benne készitete Nyúzó Gáspár 1868 ban.
52. Készült ez a bútykos a Szabó István számára igyál pajtás belőlle úgy tudod mi van benne készült 1868 ba Decz
53. Készült ez a óros a Vég József számára igyálpajtá belőlle úgy tudod mi van benne készült 1869-be augusztus 30án neve miska akki iszik belőlle vájjon egésségére re re tele jobb
54. Készült 1872 Bortil oszlik a gond aki elene mond merő tiszta Sült bolond Készitete B L
55. Készült ezt az oros a Szabó István számára 1872
56. Fazekas istváné ez az óros aki iszik belőle vájon egésségére Készült 1873-ban
57. Keszüt eza Bugykos az tolvay adrás számára aki iszik belőle váyon ekiségére aki el lopya törtyik kiaz gyaka az gazdáya élven sokáig ezt abzutykost Készítette Pap Sándor tiszta Füreden az 1874 Nyuzo Gáspár mühelyiben
58. készült ez a búgykos Kis mihály számára készitete Nyúzó Gáspár a kiizik belőle Vájjon ekésségére re re igyunk hábelőle ugy túdojok mivan bene 1874 ben készült

59. Katona Lajosé ez a Butykos Készült 1874 ben.
60. Molnár Pál éljen sokáig élj sok számos esztendőig Felleséged Gyermekeddel téged az isten élesen vivát Nyomod évát az isten álgya meg a szegint mert a gazdának van elég Készült az Butykos 1879 ben szeptember hó 2dikan Készítette Tiszafüredben Katona Lajos a mindnyájunk számára
61. (előlap): Kovács Gergelyé ez a pálinkás butykos, Készült 1879ben Készítette Tisza Füreden Katona Lajos a mindnyájunk számára addig igyál mig ilsz mertha meg halsz nem ihatol
(hátlap): Az pálinkát Nem ihatom Még a számban sem Tarthatom Korcsmásrósné bizonyságom Minden nap meg látogatom. aki Ezet El lopja törje ki a nyavaja ámmen.
62. (előlap): Készült az 1880dik évben ez a Kulats a magam számára aki iszik belölle Váljon egészségére Dudoj holnappal ne Gondoj
(hátlap): Igyál belölle Barátom Egészségedre kívánom a ki ezt el Lopja Törjön ki a farka ha a nincs a nyaka Igyál igyáligyál engemet is kinály
63. 1881 ben Készült ez a Butykos a B. Varga József számára igyál belöle barátom egészségére kívánom...Készítette molnár Sámuel az maga műhejébe
64. an no az 1883dik évben készült ez a Kulacs április 29dikén Terjik István számára ha el tévejedik szerelmes barátom szolgáltatd kezemhez mert igaz jószágom.
65. Ez a butykos Készült 1887ben Tisza Füreden az Katona Mihály műhelyében Berecz György számára...Írta Márki István fazekas segéd
66. (előlap): Vivát Éljen Magyar ország
(hátlap): Mester JánosÉ ez a kulacs készült 1889be készítette Füreden Katona Lajos aki iszik belöle vajjon egészségére aki ellopja sza kadjon ki a nyaka
67. Készült az 1894 dik évben Vig János Számára a ki iszik bellölle váljon egészségére igyál Belölle Barátom egészségére Kívánom igyál migélsz addig dúdoj hólnappal ne Gondoj ha nints benne legyen benne ez vólt ároktún a letzke
68. 1895 Készült ez a butykos a Lovász Lajos számára igyál belöle barátom egészségére kívánom: aki azt ellopja juson az akasztó fára aki vesz anak lesz aki fizet a petyektet petyektes hát jó barátom tiszta szívemből kívánom. Ké B. Gy. T. Füred
69. 1895 Éljen az haza Éljen az magyar

70. Kovács Pál az isten szeresen szép hitves Társaddal sokáig éltesen
71. Vivát tölcsik teli mindjárt ez a világ ugy sem sok használják az okosok Zivataros néha bár vesztegetni mégis kár nem kell ezért lemondani ez világról mézet lehet itten szedni minden ágról.
72. A Ki Ezt El Lopja Törjön ki a farka Ha a Nints a nyaka A ki iszik Belölle Váljon Egészségére igyál Belölle Barátom Egészedne kívánom Igyál komám Igyál míg Élész adig Dudoj holnappal ne Gondoj
73. igyál belőle Barátom egészedre kívánom aki ezt ellopja juson az akasztó fára butykos az én nevem pájinka ál benem azértis hát jó barátom igyál belőle hadlátom igyunk egyet rája ugyis el nyél a sir szája teli butykos az kezembe tánczolok mint veszet fene csak 20 krajczár az ára
74. Szép butella az én nevem hogy ha jó pálinka van benem hogy ha pedig nincsen benem akkor csak Cserép a én nevem Aki ezt el lopja törjön ki a fasza nyaka éljen az igaz
75. Az irigyeknek heje Feneketlen Tengerbe Ott legyen meg a heje, Ha nints Benne Pajtás Töltes Bele Pajtás Had legyen Belőle Akkor majd jó ivás
76. Postásdall Vigan ülök Tajigamon Mert nem Fizetek a vámon, Ha meg Fuvom a kis Trombitámat Jelt adok az kis sipommal Térjenek ki az utamból Katona Miklós Fazikas T. Füreden
77. Hi a haza Kardot ránts mond a Gyenyeral meg ályunk it a víz parton kínáljal meg jó barátom reggeli áldozat légyen mikor torkomon le mengyen ez ám a hathatós ital ki lankat szivet vigasztal
78. Készítette Tisza Füreden Katona Lajos a mindnyájunk számára addig igyál míg ilsz mertha meg halsz nem ihatol
79. Az pálinkát Nem ihatom Még a számban sem Tarthatom Korcsmárosné bizonyságom Minden nap meg látogatom. aki Ezet El lopja Törje ki a nyavaja ámmen.
80. aki iszik belölle váljon egészségére vegyél meg hát jó barátom petyektetni akar látom aki vesz annak lesz aki nem vesz annak nem lesz a ki elopja törjön Ki a farka ha nints akkor törjön ki a nyaka edig a mese
81. Bortul oszlik a gond aki elene mond merő tiszta sült bolond B. L.

82. N Nagy Miklós Éj sokáig Éj sok számos esztendőig feleséged gyermekedel téged az istenéltesen
83. Éljen Kis György igyunk komám belőle mert igen jó bor van benne a ki pedig ellopja szakadjon el a monya a ki iszik belőle vájon egészségünkre
84. igyunk aki anygala van mert a Bankónak döge van valamenyi rongyos bankó mind a Korcsmárosnak való
85. Hí a haza Kardot ránts mond a Gyenyeral
(ezután egy lovas huszár képe áll, alatta szöveg): meg ályunk it a víz parton kínáljál meg jó barátom. reggeli áldomás légyenmikor torkomon lemegyen ez ám a hathatós ital ki lankat szívet vígasztal Szép Sándor éljél sokáig és sok számos esztendőig feleséged gyermekeddel téged az isten éltesen
86. vivát Éljen a magyar Huszár
87. Éljenek a Huszárok csókolják a Leányok ugy örülnek a csóknak mint a Harci babernek.

Miskakancsó:

88. Rég idő től halom én e szavakat ne ítélj meg ha szinig iszom magamat más különben agy inyamajd meg tudod kifija Korhelj Miska.
89. Boros Miska az én nevem ha bor van kebelembe De ha bor nints Kebelembe nem boros Miska az nevem. Igyál barátom míg élsz adig Dudoj hólnapal ne Gondo ma hólnap zsákjába dughat a Pap
90. (a kancsó nyakán): Tokaji Lajosé ez a Miska
(jobb oldal): Huzd ki magad Baka Bundás Aki Ezen Miskának szorul lopására Kivánom hogy jusson a nyak orvosságára a koldusok között Főkapitányságra Pesten és Budán taliga tolásra
(bal oldal): Igyál Komám miska Bátyád kínál Huszár vagyok Édes Anyám nem Baka Rám illik a Sárga zsinóros ruha vivát nyomod Évát

Kresz Mária Magyar népi cserépedények c. műve alapján

Butella:

91. Mit nézel számár látod hogy butella
92. Szentséges Ur Isten Magyarok Istene áraszd el áldásodat a' magyar nemzetre
hogy el ne ronthassa semmiféle veszedelem a' nemzet jóllétű s boldog lehessen.
Imádott Istenem hald mit óhajt gyermeked.
93. éljen sokáig míg a tiszta meg a duna nem ér bokáig Szőke György 1889.
94. Jánosé ez a Butykos ha meg Veszi
95. Kovács József é Ez az Reggeli könyörgéses könyv.

Boroskancsó:

96. Éljen vendégével együtt a kik ezen Kancsóból isznak Éljen az magyar. 1876.
97. Éljenek a jó barátok, Éljenek a szép leányok, Éljen minden hazafi, Ki a jó bort szereti.

A Néprajzi Múzeum szertárának anyagából

Butella:

98. Készült ez a Butykos Mező Csáth Városában az 1840 ik Esz
99. Készült ez a Bútykos Mező Csáth Városába az 1848 ik Balasi Jánosnak a ki iszik belőlle vájjon egészségére
100. An no 1850 dik Esztendőben készült ez abúty Mező Csáth város sában Lakos Kotsis Mihály nak vívát tölts tele hát mind járt
101. An no 1853 Eszten Döben készült Mező Csát város sában Nemes János nak a Ki iszik belőlle Vájjon egészségére Vivát tölts tele hát min járt

102. Készült ez a Butykos Mező Csáth Városába az 1856 ik Esztendőbe
103. An no 1857 ik Esztendőben készült Mező Csáth városában Nemes Ferencnek a ki iszik belőlle vájjon egészségére vivát tölcse tele hát mindjárt
104. 1859 ik Evben Készült Mező Csáth Városában Készítette Kovács János Úr a ki iszik belőlle vájjon Egésége hanincs Benne Legyen benne Avót Ároktón a Lecke
105. Anno 1862dik Esztendőben Készült ez a butykos mező Csáth Városában
106. Készült ez a Butykos Mező Csáth Városába az 1864 Esz
107. Készült ez a Butykos Mező Csáth városában Kriston Mihálynak az 1866 ik Esztendőben
108. Anno 1868dik Esztendőben Készült Ez a butykos mező Csáth Városában Kisbük lakos Kis József Számára aki iszik belőlle Vájjon Egésége Ha nints bene legyen bene Csapláros né tötsön belle
109. an no 1874dik esztendőben készült ez a butykos mező Csáth Városában Csédlak Antal Számára aki iszik belőlle Vájjon egészségére
110. 1876 Készült ez a Butykos Mező Csáth Városában Kocsis Orbán Számára aki iszik belőlle vájjon egészségére VIVAT éjen Tölts Tele Jo Pálin Kával Kocsis Orbán Ház kötő
111. Anno 1879dik Esztendőben Készült Ez az Butykos Mező Csáth városában Lakos Horváth János Számára aki iszik belőlle vájjon Egésége
112. Anno 1883 dik Esztendőben készült Ezzabutykos mező Csáth városában Lakos Varga András számára aki iszik belőlle vájjon egészségére
113. Anno 1884dik esztendőben Készült Ez az butykos Mező Csáth városában Lakos Kemény János Számára aki iszik belőlle vájjon Egésége Ez az butykos ara való abús Szivet vigasz Taló
114. Anno 1884dik Esztendőben Készült Ez az butykos Mező Csáth városában Lakos Garaj János Számára aki iszik belőlle vájjon Egésége
115. Anno 1885dik Évben készült Ezzabutykos Mező Csáth városában Lakos Bari Sámuel részére aki iszik belőlle vájjon egészségére
116. Anno 1885dik Esztendőben Készült Ez az butykos Mező Csáth városában Lakos Küli István Számára aki iszik belőlle vájjon Egésége
117. Készült ez a Butykos Mező Csáth városában Az 1885 ben

118. Annó 1886dik Évben Készült Eza Butykos Mező Csáth Városában Született Nagy Sándor részére akiiszik Belőle vájon egéségére
119. Anno 1886dik Évben készült Ezabutykos Mező Csáth városában Akiiszik belőle vájon egéségére
120. Annó 1887 dik Esztendőben Ké Szült Ez az buty Kos Mező Csáth városábanlakos Halydú istván Számára Akii Szik Bellőle vájon Egéségére
121. Készült ez a Búty Kos Mező Csáth város Sában az 1888 ik Esztendőben
122. Annó 1888dik Esz Ten Dőben Ké Szült Ez az buty Kos Mező Csáth városában lakos Nagy József Számára Akiiszik Bellőle vájon Egéségére
123. Annó 1889 dik Esz Tendőben Készült Ez az Búty Kos MezőCsáth városában Akiiszik Belőle vájon Egéségére
124. Anno 1891 dik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos csátka Nagy János számára akiiszik belőle vájon egéségére isten éltese...(olvashatatlan)
125. Anno 1891 ben Azén nevem bú Demás képen kos Mégmezőt termetem Lehetet rajtam fos Legelt rajtam ju Disznó számár Azeredeti bűnek Letem gondnoka már A gazdám neve Földi Istvány már most azaszerencsém Józan nem iszos Tudom mit pártol Gondom viseli húszan négypézn árúval leszek én teli
126. Annó 1892dik Esztendőben Készült Ez az butty Kos Mező Csáth városá Ban Nagy Cséci (?) lakos Kákogli (?) Máté Számára Aki iszik Bellőle vájon Egéségére
127. An. Nó 1894 edik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos Ifijú Pócsi Sámujel számára Akiiszik belole vájon Egéségére
128. 1896 Ugyan édes csaplárosné Mét nem ad hitelbe azért nem ad hitelbe mert sok ember rásze te Dánfi Sámuel részére november hó 24 dik én készítette horvát Sán dor
129. Annó 1897 edik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos Zukkor Ferenc részére Akiiszik belőle vájon egéségére Vivát viszik Éváltt
130. ANNO 1897 dik Évben készült Ez a butykos Mező Csáth városában Lakos Palcsi István úr Részére Akiiszik belőle vájon Egéségére Hanics bene legyen Bene van jó gazdám Tölcse tele

131. Annó 1899 dik Év Az én nevem búty De más képen kos Még mezőn termetem
Lehetet rajtam fos Legelt rajtam ju Dísznó számár az Eredeti bünek letem Gond
noka már Az gazdám neve Kerékgyártó József úr már most az a szerencsém
józan nem iszos tudom mind pártol gondom At viseli Pálinkával Töt az gazdám
Teli
132. Anno 1899 Edik Évben készült Ez a bútykos Mező Csáth városában Lakos
Szénaási Károj részére Akiiszik belöle vájon egészségére
133. Annó 1900 ban Készült ez a Bútykos MezőCsáth városában Lakos Abonyi
János úr részére A ki iszik Belöle vájon egészségére Isten éltese az Tótot hogy az
magyar ne haragja a Ivótot (?)
134. Annó 1900 Az én nevem Búty de más képen Kos még mezőt termetem Lehetet
rajtam fos Legelt rajtam ju Disznó számár az Eredeti bünek letem gondnoka
már az gazdám neve Dorogma Falújában lakos Lapostyán József már Most az
aszerencsém Józan nem iszos Tudom mid pártol gondomat viseli M pálinkával
töt gazdám teli
135. Annó 1903dik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos vataji
Ferenc részére Akiiszik belöle vájon egészségére
136. 1905ödik Évben készült Ezabutykos Mező Csáth városában Lakos Ifjú Szegő
Ferenc részére Akiiszik belöle vájon egészségére
137. Készült ez a Bútykos Mező Csáth városában az 1906 ik Esztendőben
138. Annó 1908 adik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos
Harsági József részére Akiiszik belöle vájon egészségére Hanics bene legyen
Bene avót ároktún Alecke vivát viszik Évát meszire avilág végire Keszire
H.K.908
139. Anno 1908adik Évben készült Ezenbútykos Mező Csáth városában Lakos
jeneji János részére Akiiszik belöle vájon egészségére Hanics bene legyen ben
Avót ároktún A lecke vivát viszik Évát
140. Anno 1910 Edik Évben készült Ezabútykos Mező Csáth városában Lakos
Júhoknák Pásztora P Var ga Ferenc részére Akiiszik belöle vájon egészségére
Hanics bene legyen Bene avót árok tün A lecke
141. Annó 1914edik Évben készült Ez a butykos Mező Csáth városában Lakos
Veres bálint részére Akiiszik belöle vájon egészségére

142. Anno 1914 edik Evben ez a bútýkos készült Mező csát város ábanlakos Bartha Márton Részére aki iszik (olvashatatlan)
143. Anno (olvashatatlan) dik Esztendőben Készült Mező Csáth városában Nagy gábor számára a ki iszik belőle vájon egészségére Álgyon meg benüket a ki a sárgarépát Meg hegyezte és a retket feketére festette
144. (egyik oldalon): 1875 be készült Szappanos András számára Aki iszik belőle váljon egészségére
(másik oldalon): Jól tudom ihatnál, nem merlek kínálni Talán szégyen szemre, el találnád venni A milyen jó vastag a te pofád bőre Már arra is illene a disznónak szőre
145. 1868 ba készült Csola Balázs számára Mezőturon készítete K Nagy Gábor Száz szónak is egy a vége Bort ihat nek ez az gége Igyunk, igyunk, egy keveset Had oszoljon a kereset

A Déri Múzeum néprajzi szertárának anyagából

Butella:

146. Pap Jánose ez a buttella készült 1842. Esztendőben, aki iszik belőle váljon egeségíre
147. Készült Török Andrásnak Hogyha iszik belole váljon egészségére. 1874. Május 16. (Db.)
148. Készült ezzen korsó Mártzius 25 kén 1880 ban Készittetem én –Bohka Sándor Némés Gábor számára Bohka Sándor csináltam –Ezzen korsó belseje, egeségel van telle, akki iszik belülle, vájon egészségére –Akki ebbül iszik, Az Isten éltese éltese éltese élete fonalátt halál el ne messe –Sziv vidámittasra Isten a bort atta,amint Szent Dávid zsolttára mondotta. (Veszprém)
149. 1884. Készült ez a bútýkos a Nyúzó Gáspár műhejében a Bozó József számára igyál belőle Barátom egeségedre kívánom aki ezt ellopja juson az akasztó fára butykos az én nevem pajinka van benem azértis hát jó barátom igyál belőle had

- látom így egyet rája úgyis el nyél a sír szája teli butykos az kezembe
táncsolok mint veszet fene csak 20 krajcár az ára
150. nebúsúj, légy vig nem lesz ez mindég így ki meg szomorított megvigasztal az
még igyál ne búsúj. Vivat. 1885. (Db.)
151. Készült 1888 évi június hó 18án E kulacs belső oldala szeszes italt tart mely a
gyomor egészségére szolgál, de vigyázz mert 3 korty belőle elég, a több
megárt. (Hódmezőv.)
152. (előlap) Zsidó, Aron Vagyon e pálinkád de jó. Hogy ha nincsen pálinkád jó.
Vigyén el a fészkes manó. Készült Debrecenbe 1889.
(hátlap) Nézz e butykos fenekére. Ott az élet bölcsessége. Igen ám! Az ám! Na,
lám! Szekeres György tulajdona 1889.
153. (jobb oldal) Az úristen éltese ezen kancsó gazdáját hóggy az halál el ne metcze
elete fonlát sótt inkább nevelje eszt a famíliátt aki szorúl ezen kancsó lopására
kivánom hogy járjon ój nagy uraságára Pestig vagy Budáig taicskatolásra a
kóldúsok között főkaptiányságra
(bal oldal) Ezen kancsótt Kérdezd kié ez a Mészáros István uramé készítette
nem magának hanem sokjó barátjának igyál jó barátom tőled nem sajnálom én
is ha eszt látom előre számattátom vívát ígyünk hát ha nincs benne tölcünk
bele Készült 1893 év szeptember hó 13 án (Db.)
154. (előlap) Igyál pajtás szeder lé etől nem bánt a köszvény Készült 1896.
(hátlap) Csiszár Andrásé ez a butelia aki iszik belőle váljon egészségére igyál
pajtás 1896 (Db.)
155. (előlap) Éljen a haza
(hátlap) Készült Debrecenben 1902 ik évben Mónus József részére igyál
komám az angyalát én is iszom! igyatok mert nem nézhetek vidámon régi el
hagyot hazámon csak mikor részeg vagyok Éljen a Magyar szabadság Vivát
156. Bódog kiezen butelát telin bírja anak a szemét a köny ki nem sirja.B.B.
157. (előlap) Első palotád volt rengő böltsöd fája. utolsó házad lesz koporsód
deszkája, mi hasznodra vagyon roppant épületed, más költözik bele maholnap
életed.
(hátlap) Aki ezen butellának szorul lopására. Kivánom Istentől oly nagy

uraságra Pest és Buda között taliga tolásra S a koldusok között
főkapitányságra.....Készült Erdei Lajos számára

Bibliográfia

Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza, Custos Kiadó, 1966.

Fábián Pál: Az akadémiai helyesírás előzményei, Akadémiai Kiadó, Bp., 1967.

Füvessy Anikó: Válogatott kerámiatanulmányok (1979-2005): Az Alföld népi fazekassága, Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok M. Múz. Ig., 2005.

Kniezsa István: A magyar helyesírás története, 2. kiadás, Tankönyvkiadó, Bp., 1959.

Kresz Mária: Magyar fazekasművészet, Corvina : Forum, [Bp.]; [Novi Sad], 1991.

Kresz Mária: Magyar népi cserépedények, Gondolat Kiadó, Bp., 1997.

Magyar Néprajz III., Kézművesség, Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.

Magyar Néprajzi Lexikon 1. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.

O. Nagy Gábor: Nyelvtudományi Értekezések 95. szám, Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.

P. Szalay Emőke: Hódmezővásárhelyi kerámia a Déri Múzeumban, Klly., Debrecen, 1994.

P. Szalay Emőke: Mezőtúri kerámia a Déri Múzeumban, Klly., Debrecen, 1993.

Pedagógiai Lexikon, Keraban Könyvkiadó, Bp., 1997.

Selmeczi Kovács Attila: Nemzeti jelképek, Néprajzi Múzeum, Bp., 2001. (Magyar Népművészet XXVI.)

Szemere Gyula: Az akadémiai helyesírás története (1832-1954), Akadémiai Kiadó, Bp., 1974.

Szikszaíné Nagy Irma: Stiliztika, Trezor Kiadó, Bp., 1994.

Tóth István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz..., MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1996.

Új magyar lexikon, Akadémiai Kiadó, Bp., 1960.